

DOMINIKA MIKUCKA-WÓJTOWICZ

Uniwersytet Warszawski

STAN BADAŃ PROCESU EUROPEIZACJI PARTII I SYSTEMÓW PARTYJNYCH W PAŃSTWACH POSTKOMUNISTYCZNYCH – PRÓBA UJĘCIA MODELOWEGO¹

**The state of research into the process of the Europeanisation
of parties and party systems in post-communist countries:
An attempt of model approach**

Simon Hix accurately notes that ‘EU politics is party politics’, and party politicians are an important link between governments and parliaments, parliaments and voters and also the national and European scenes. Milada A. Vachudova also stresses that in the process of European integration, parties are the source of changes in national politics through their compliance or non-compliance with European Union’s (EU) requirements. Despite these voices, the influence of the process of Europeanisation on national parties has long been downplayed and authors usually explain that parties have no institutionalised channels of contact with the decision-making bodies in the EU.

The purpose of this article is to present the current state of research into the process of the Europeanisation of parties and party systems, with particular emphasis on the specificity and diversity of responses to challenges related to Europeanisation formulated by parties from Central and Eastern Europe. Three aspects of the Europeanisation of parties can be distinguished: changes in the party environment resulting from the ongoing process of European integration; rare but direct interventions of EU actors

¹ Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego nr DEC-2015/16/S/HS5/00093 pt. *Europeizacja partii i systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich na tle doświadczeń krajów środkowoeuropejskich – podobieństwa, perspektywy, wyzwania*, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

into party politics; and the influence of the Transnational Party Cooperation (TPC). The author refers to the neo-institutional paradigm of research into Europeanisation to indicate its mechanisms, factors determining the responses of national parties and the possible dimensions of observing changes. Importantly, the article also describes the author's model that can be applied to studies of the Europeanisation of national parties and party systems in post-communist countries, both those who joined the EU between 2004 and 2013 and those aspiring to EU membership. Extensive literature studies and field studies conducted by the author for nearly three years in the post-Yugoslavian countries prompts her to make a hypothesis that the impulses for change coming from the broadly understood European environment (including European institutions and Europarties) are modified by several groups of factors: external factors (the credibility of the integration offer and the advancement of this process); intrasytemic factors (primarily, the influence of the communist heritage, constellations of political parties in individual countries and change of public preferences regarding integration); and, finally, intraparty factors (the position of leaders, the faction that is currently dominant in the party and the role of electoral defeats).

Keywords: Europeanisation, political parties, party system, change of party policy, research model

Europeizacja bywa określana mianem „procesu o wielu twarzach”², dlatego też nie dziwi, iż nie doczekał się on jednej, powszechnie uznanej definicji. W szerokim znaczeniu jest ona rozumiana jako dostosowywanie się państw i ich polityk sektorowych do procesu europejskiej integracji regionalnej³. Zaś w węższym i bardziej rozpowszechnionym – jako proces integracji państw z Unią Europejską mający odgórny (*top-down*) i raczej jednowymiarowy charakter⁴. Przy czym, jak podkreśla Robert Ladrech, może on dotyczyć zarówno państw członkowskich (tzw. wewnętrzna europeizacja według Tomasa Grosse czy europeizacja *ad intra* według Janusza Ruszkowskiego), jak i niebędących członkami Unii państw europejskich, a nawet

² J. Olsen, *The Many Faces of Europeanization*, „Journal of Common Market Studies” 2002, t. 40, nr 5, s. 922.

³ P. Graziano, M.P. Vink, *Challenges of a New Research Agenda*, w: *idem* (eds.), *Europeanization: New Research Agendas*, New York 2007, s. 7.

⁴ Choć oczywiście można się spotkać także z definicjami podkreślającymi dwuwymiarowość tego procesu. Na przykład Olsen wśród pięciu wskazywanych przez siebie „twarzy” europeizacji uwzględnił nie tylko penetrację krajowych systemów rządzenia czy eksport typowo europejskich form politycznej organizacji lub zarządzania poza granice Europy, ale też rozwój instytucji na poziomie unijnym. J. Olsen, *The Many Faces...*, s. 923–924.

pozaeuropejskich (tzw. zewnętrzny aspekt europeizacji według Grosse i Tanji Börzel lub europeizacja *ad extra* w opinii Ruszkowskiego)⁵.

Ciekawą kwestią jest również fakt, iż choć funkcjonowanie współczesnych demokracji przedstawicielskich opiera się na partiach politycznych⁶, badacze europeizacji długo podnosili, iż krajowe ugrupowania nie odgrywają w nim istotnej roli. Dlatego nie dziwi, iż według obliczeń Kevina Featherstone'a jedynie 4,2 proc. spośród opublikowanych w latach 1981–2001 artykułów poświęconych procesowi europeizacji analizuje jego wpływ na partie⁷. To długotrwałe bagatelizowanie ich roli jest o tyle intrygujące, że jak celnie zauważył Simon Hix, choć nie jest to oczywiste dla przeciętnego obserwatora, „polityka unijna jest polityką partyjną”, a politycy „działający na poziomie krajowym i unijnym są politykami partyjnymi, których obecna pozycja i dalsza kariera zależy od wygranej w wyborach i pozycji politycznej ich partii”. To partie odgrywają główną rolę w wyborach zarówno krajowych, jak i tych do Parlamentu Europejskiego oraz referendach (np. akcesyjnych, ale też dotyczących przyjęcia nowych traktatów). Ponadto stanowią ważne spoiwo między rządami i parlamentami, parlamentami oraz wyborcami, ale również – co często umyka naszej uwadze – „sceną krajową i europejską oraz między instytucjami unijnymi”⁸. Jak podkreśla Milada Anna Vachudova, to one są też naważniejszym źródłem zmiany krajowej polityki w procesie integracji europejskiej poprzez swoje dostosowanie bądź niedostosowanie do wymogów UE⁹.

Celem artykułu jest przedstawienie dotychczasowego stanu badań procesu europeizacji partii i systemów partyjnych, w tym wciąż nielicznych prób refleksji nad jego przyczynami oraz zaprezentowanie powstałego na bazie studiów literaturowych oraz przeprowadzonych badań terenowych autorskiego modelu, który może być aplikowany

⁵ Zob. szerzej: R. Ladrech, *Europeanization of National Politics. The Centrality of Political Parties*, w: J.M. Magone (eds.), *Routledge Handbook of European Politics*, New York 2015, s. 577; T.A. Börzel, *The Transformative Power of Europe Reloaded: The Limits of External Europeanization*, „KFG Working Paper Series „Freie Universität Berlin 2010, nr 11; T.G. Grosse, *W objęciach europeizacji. Wybrane przykłady z Europy Środkowej i Wschodniej*, Warszawa 2012, s. 8–9, 17; J. Ruszkowski, *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*, Warszawa 2010, s. 365, 382.

⁶ M. Torcal, K. Deegan-Krause, F. Casal Bértoa, *Party System Dynamics. New Tools for the Study of Party System Change and Party Transformation*, Paper prepared for the ECPR Joint Session of Workshops, Mainz 2013.

⁷ K. Featherstone, *In the Name of 'Europe'*, w: K. Featherstone, C.M. Radaelli, *The Politics of Europeanization*, Oxford 2003, s. 6.

⁸ S. Hix, *System polityczny Unii Europejskiej*, przeł. A. Komasa, Warszawa 2010, s. 223.

⁹ M.A. Vachudova, *Tempered by the EU? Political Parties and Party Systems before and after Accession*, „Journal of European Public Policy” 2008, t. 15, nr 6, s. 861.

do badań europeizacji ugrupowań z europejskich państw postkomunistycznych i to zarówno tych, które dołączyły do Unii podczas rozszerzeń z lat 2004–2013, jak i dopiero aspirujących do członkostwa.

BADANIA EUROPEIZACJI KRAJOWYCH UGRUPOWAŃ I SYSTEMÓW PARTYJNYCH

Pierwsze ważne prace poświęcone teoretycznym aspektom europeizacji partii, do których należy zaliczyć opracowania Roberta Ladrecha i Petera Maira nie tyle koncentrowały się na definicjach samego procesu, co na próbach wskazania jego wymiarów bądź efektów. Mair – różnicując wpływy europeizacji na bezpośredni i pośredni¹⁰ – stwierdził, że niezwykle rzadko konflikt między partiami dotyczący ich stosunku do integracji europejskiej bezpośrednio wpływa na zmianę formatu czy mechanizmów systemu partyjnego¹¹. W odniesieniu do zmian formatu, proces europeizacji może prowadzić do powstawania nowych partii bądź rozłamów w starych ugrupowaniach, u podłoża których leży konflikt dotyczący zakresu korzyści lub strat związanych z integracją europejską. Natomiast w odniesieniu do mechanizmów systemu partyjnego, proces europeizacji może wpływać na zmiany wzorców rywalizacji i kooperacji partii. Przejawem takiego wpływu byłby fakt, iż ważną oś międzypartyjnej rywalizacji stanowiłby spór – i podział startujących w nich formacji – na ugrupowania pro- i antyeuropejskie¹². Idąc tropem wskazanym przez Maira,

¹⁰ Zestawienie proponowanych przez badaczy wskaźników mierzenia bezpośredniego i pośredniego wpływu europeizacji na partie i systemy partyjne można znaleźć w artykule Agnes Batory. A. Batory, *The Dog That Did not Bark? Assessing the Impact of the EU on Party Politics in Hungary*, w: T. Haughton (ed.), *Party Politics in Central and Eastern Europe. Does EU Membership Matter*, London–New York 2011, s. 18.

¹¹ Według Maira, spośród 140 nowych partii, które powstały w dość ograniczonej UE-12 w latach 1960–1998, jedynie powstanie trzech można bezpośrednio wiązać z wykrystalizowaniem się podziału związanego z integracją europejską. Zob. P. Mair, *Limited Impact of Europe on National Party Systems*, „West European Politics” 2000, t. 23, nr 4, s. 30; *idem*, *Political Parties and Party Systems*, w: P. Graziano, M.P. Vink (eds.), *Europeanization: New Research...*, s. 156–159.

¹² Zob. R. Ladrech, *Europeanization and Party Politics: towards a Framework for Analysis*, „Party Politics” 2002, t. 8, nr 4; *idem*, *Europeanization and Political Parties*, „Living Reviews in European Governance” 2009, t. 4, nr 1; T. Haughton, *Driver, Conductor or Follower Passenger? EU Membership and Party Politics in Central and Eastern Europe*, w: *idem* (ed.), *Party Politics in Central and Eastern Europe. Does EU Membership Matter?* London–New York 2011, A. Paczeński, *Europeizacja polskich partii politycznych*, Warszawa 2014, P. Mair, *Limited Impact of Europe...*; *idem*, *Political Parties and Party...*; E. Kūlahci, *Introduction to European Integration, Party Systems and Political Parties*, w: *idem* (ed.), *Europeanisation and Party Politics. How the EU Affects Domestic Actors, Patterns and Systems*, Colchester 2012.

badacze stwierdzili później, iż łatwiej wpływ europeizacji zaobserwować, odnosząc się do konkretnych ugrupowań niż systemów partyjnych. Erol Kúlahci mówi nawet o swoistym paradoksie (Danica Fink-Hafner i Alenka Krašovec o asymetrycznej europeizacji), polegającym na funkcjonowaniu zeuropeizowanych partii w obrębie niezeuropeizowanych systemów partyjnych¹³.

Z kolei wkładem Ladrecha było wskazanie pięciu, do dziś dominujących w analizach poświęconych europeizacji partii i systemów partyjnych, obszarów badań, do których zaliczył: 1) zmiany wzorców rywalizacji politycznej na poziomie wyborczym (np. sojuszy politycznych lub wyodrębnienie się na tle upolitycznienia kwestii europejskich nowych graczy), 2) zmiany programowe, 3) zmiany organizacji wewnętrznej, 4) zmiany relacji partia-rząd oraz 5) ponadnarodową współpracę partii politycznych¹⁴. Przy czym sam badacz, nie bez żalu, stwierdza, że większość późniejszych prac koncentrowała się raczej na analizach możliwych do zaobserwowania efektów zmian niż próbach wyjaśniania jej przyczyn. Ladrech podziela przy tym wcześniejszy apel Maira, iż z uwagi na złożoność tego procesu, badacze powinni łączyć teorie z zakresu integracji europejskiej, a przede wszystkim europeizacji, z teoriami wyjaśniającymi „zmiany w obrębie systemów partyjnych” (*party system change*)¹⁵. Bowiem to, co w pierwszej chwili wydaje się częścią procesu adaptacji partii do unijnych nacisków, w rzeczywistości może być elementem świadomie wybranej strategii, mającej na celu unikanie przez lidera odpowiedzialności za swoje działania i chęci przerwania jej na UE¹⁶. Postulat ten jest o tyle ciekawy, iż w dotychczasowych badaniach dotyczących zmian w obrębie partii (ich programów, organizacji czy publicznego wizerunku), wśród hipotez odnoszących się do ich możliwych czynników, impulsy płynące z przestrzeni międzynarodowej – czy ściślej wynikające z kooperacji z UE – nie były szczególnie nagłaśniane.

W opinii Roberta Harmela i Kennetha Jandy – jednych z najbardziej uznanych badaczy partii, decyzje o wewnątrzpartyjnych transfor-

¹³ Por. E. Kúlahci, *Introduction...*, s. 3; D. Fink-Hafner, A. Krašovec, *Europeanisation of the Slovenian Party System – from Marginal European Impacts to the Domestication of EU Policy Issues?*, „Politics in Central Europe” 2006, t. 2, nr 1, s. 13.

¹⁴ R. Ladrech, *Europeanization and Party...*, s. 396–399.

¹⁵ P. Mair, *Political Parties and...*; R. Ladrech, *Party Change and Europeanisation: Elements of an Integrated Approach*, „West European Politics” 2012, t. 35, nr 2, s. 574, 586.

¹⁶ Por. P. Mair, *Political Parties and...*, s. 163; R. Ladrech, *Understanding Causality and Change in Party Politics*, w: T. Exadaktylos, C.M. Radaelli (eds.), *Research Design in European Studies. Establishing Causality in Europeanization*, New York 2012, s. 189.

macjach podejmowane są z uwzględnieniem czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Zaś za „impuls” do zmian uznali konieczność wystąpienie jednego lub kombinację kilku ze wskazanych trzech elementów: zmianę przywództwa¹⁷, zmianę dominującej frakcji lub zewnętrzną stymulację do zmian¹⁸. Wydaje się, że impulsy płynące z szeroko rozumianego procesu europeizacji mogą stanowić właśnie trzeci ze wskazanych przez nich elementów. Przy czym, o ile ich rozważania miały bardzo ogólną naturę, to badając wpływ europeizacji, warto odwołać się do pionierskiego, opublikowanego w latach 80. XX wieku, opracowania Kevina Featherstone’a, znanego raczej z innych prac. Jest to tym bardziej zaskakujące, że choć jego ustalenia wciąż wydają się istotne i aktualne (a może właśnie dlatego), niezwykle rzadko są przywoływane przez innych badaczy¹⁹. Po przeanalizowaniu na przestrzeni ponad 30 lat (od lat 50. do połowy lat 80. XX wieku) polityki europejskiej ugrupowań socjalistycznych z Europy Zachodniej, Featherstone jako pierwszy podnosił, iż odpowiedź partii na wyzwania związane z integracją jest kształtowana przez mieszankę czynników wewnętrznych i zewnętrznych, które możemy pogrupować w trzy kategorie. Zaś wśród czynników zewnętrznych – ponadnarodowych, wymienia wpływ aktorów zewnętrznych i międzypartyjnej współpracy²⁰. Stwier-

¹⁷ Choć nowsze badania Thomasa M. Meyera raczej sugerują, iż zmiany są raczej przeprowadzane przez liderów, którzy trochę okrzepli na nowej funkcji, a nie przez nowo wybranych przywódców, którym zwykle brakuje odpowiednich zasobów (i zaplecza) do ich przeprowadzenia. Według badacza, zmiana partyjnych liderów raczej wiąże się ze zmianą generacyjną w centralnych organach partii, a nie zmianą programową. T.M. Meyer, *Constraints on Party Policy Change*, Colchester 2013, s. 214.

¹⁸ R. Harmel, K. Janda, *An Integrated Theory of Party Goals and Party Change*, „Journal of Theoretical Politics” 1994, t. 6, nr 3, s. 262.

¹⁹ K.M. Johansson, T. Raunio, *Partisan Responses to Europe: Comparing Finnish and Swedish Political Parties*, „European Journal of Political Research” 2001, t. 39, nr 2, s. 225–249.

²⁰ Pierwsza z nich obejmuje czynniki wewnątrzpartyjne, a więc znaczenie ideologii, rolę wewnątrzpartyjnych elit (jak podkreśla, projekt europejski ma większe wsparcie wśród partyjnych elit niż szeregowych członków), wpływ związków zawodowych (uwzględniony z uwagi na fakt, iż badał on partie socjalistyczne, przy czym – jak sam zauważa – choć zróżnicowany, jednocześnie rzadko był on silny czy bezpośredni), wpływ opinii publicznej oraz fakt czy partia jest w opozycji, czy też w rządzie (badacz zakładał, co potwierdzają też współcześnie prowadzone badania, iż partie rządzące są bardziej przychylnie integracji oraz że ich stanowisko może się zmieniać w zależności od wejścia bądź opuszczenia ław rządowych). Drugą grupę stanowią czynniki wewnętrzne pochodzące z szeroko pojmowanego systemu politycznego, do których zaliczył m.in. wpływ innych partii politycznych (a więc to, co Frank Schimmelfennig określa mianem konstelacji partii politycznych), kontekst historyczny oraz ocenę możliwych korzyści ekonomicznych związanych z integracją. Zaś trzecią grupę stanowią czynniki zewnętrzne, a więc zewnętrzne wydarzenia (w analizowanym przez niego okresie zaliczał do nich m.in. kontestowanie przez europejskie partie socjalistyczne polityki prezydenta USA Ronalda Reagana, co miało wpływ na zwieszenie wśród nich poparcia dla idei prowadzenia przez Wspólnoty Europejskie wspólnej polityki zagranicznej, jak również

dza jednak, iż aby można było zrozumieć ową niejednorodność zmian zachodzących w partiach, konieczne jest uwzględnienie w badaniach „indywidualnego krajowego kontekstu”²¹. Jednak w najnowszych opracowaniach poświęconych czynnikom partyjnej zmiany, kwestia znaczenia współpracy z UE jest sygnalizowana raczej pośrednio. I tak np. Tim Bale, analizując zmiany zachodzące od 1945 roku w brytyjskiej Partii Konserwatywnej, jako jedną z ich przyczyn wspomina „presję wynikającą bądź z wydarzeń [międzynarodowych – przyp. D.M.W.] lub międzynarodowych porozumień”, które czasem mogą odgrywać rolę „zewnętrznego szoku” (by przywołać kategorię stosowaną przez Harmela i Jandę)²². Z kolei Andreas Fagerholm, analizujący przyczyny zmian stanowisk politycznych partii, spośród czynników zewnętrznych (międzynarodowych) wspomina jedynie znaczenie „globalnych zmian ekonomicznych”²³, co pośrednio można odnieść także do integracji gospodarczej w ramach UE.

Nie oznacza to jednak, że nie są w ogóle podejmowane próby analiz i oceny wpływu procesu europeizacji na działania partii. Jednak są one raczej przedmiotem refleksji europeistów. Dodatkowo, rzadko są w nich podejmowane próby definicji samego procesu. Choć wypada podkreślić, iż odmiennie niż w dominujących jednowymiarowych definicjach samej europeizacji, w przypadku partii zwykle zwraca się uwagę na dwuwymiarowość procesu, przy czym badacze nieco odmiennie definiują te wymiary. Jedną z pierwszych prób w tym zakresie podjął Featherstone, który stwierdził, że w przypadku badań partii europeizacja może zarówno odgrywać rolę zmiennej zależnej, jak i niezależnej. A zatem partia z jednej strony może być postrzegana jako aktor, który został „zeuropeizowany”, co odnosi się do zmian zachodzących pod wpływem tego procesu w samym ugrupowaniu i obejmuje zmiany tożsamości, postaw i zachowań. Zaś z drugiej jako aktor, który musi odpowiedzieć na spowodowane europeizacją zmiany środowiska, w którym funkcjonuje, co obejmuje np. zmiany gospodarcze bądź społeczne²⁴. Nieco odmienne stanowisko w tej spr-

wpływ aktorów zewnętrznych czy też międzypartyjnej współpracy. K. Featherstone, *Socialist Parties and European Integration. A Comparative History*, Manchester 1988, s. 302–333.

²¹ *Ibidem*, s. 333.

²² T. Bale, *The Conservatives since 1945: The Drivers of Party Change*, Oxford 2012, s. 314.

²³ A. Fagerholm, *Why Do Political Parties Change Their Policy Positions? A Review*, „Political Studies Review” 2015 (first published online), s. 6.

²⁴ K. Featherstone, *The British Labour Party from Kinnock to Blair: Europeanism and Europeanization*, Paper prepared for the European Community Studies Association’s Sixth

wie zajmuje Elizabeth Bomberg. Według badaczki, z jednej strony „integracja europejska wpływa na kształt ideologii partii krajowych, ich strategię czy organizację”. Z drugiej zaś partie „dążą do kształtowania trajektorii integracji europejskiej w sposób odpowiadający ich własnym interesom”²⁵. Jej spojrzenie jest więc silnie zakotwiczone w rozpowszechnionym w studiach nad integracją europejską od końca lat 90. podejściu konstruktywistycznym. Nie dziwi więc, iż definicja ta jest dość rozpowszechniona w literaturze przedmiotu. Nawet jeśli autorzy nie odwołują się bezpośrednio do samej Bomberg, to mówiąc o dwuwymiarowości europeizacji partii i systemów partyjnych, często z jednej strony podkreślają wpływ odgórnej penetracji krajowych systemów partyjnych przez unijne instytucje oraz ich dostosowanie się na różne sposoby do wymogów zmieniającego się pod wpływem integracji środowiska, w którym operują²⁶. Z drugiej zaś zwracają uwagę na próbę budowy ponadnarodowego systemu partyjnego, co odbywa się przy udziale państw członkowskich UE, a tym samym ich krajowych ugrupowań. Z kolei słoweńska badaczka – Danica Fink-Hafner uważa, iż krajowe partie muszą się zmierzyć w procesie europeizacji z odgórną presją ze strony unijnych instytucji czy siostrzanych formacji europejskich oraz oddolną ze strony wyborców oraz ich preferencjami²⁷. Wydaje się jednak, że to wciąż zbyt uproszczona wizja.

W praktyce bowiem w procesie europeizacji krajowych ugrupowań można wyróżnić trzy tory, do których zaliczają się: zmiany środowiska ich funkcjonowania wynikające z postępującego procesu integracji europejskiej, rzadkie, ale jednak występujące, bezpośrednie interwencje unijnych aktorów w partyjną politykę oraz wpływ transnarodowej kooperacji partii (TPC). Ważną rolę w owym procesie odgrywają nie tylko wskazane zewnętrzne impulsy do zmiany, ale też zbiór dodatkowych czynników zewnętrznych i wewnętrznych (zarówno wewnątrzsystemowych, jak i wewnątrzpartyjnych), modyfikujących odpowiedzi partii na wyzwania związane z integracją europejską, o czym będzie mowa w dalszej części tekstu.

Biennial International Conference: June 2–5, 1999, Pittsburgh, <http://aei.pitt.edu/2266/>, s. 2 [dostęp: 1 lutego 2017].

²⁵ E. Bomberg, *Europeanisation of Green Parties. Exploring the EU's Impact*, „West European Politics” 2002, t. 25, nr 3, s. 32.

²⁶ E. Carter, K.R. Luther, T. Poguntke, *European Integration and Internal Party Dynamics*, w: T. Poguntke et al. (eds.), *The Europeanization of National Political Parties*, London–New York 2007, s. 9.

²⁷ D. Fink-Hafner, *Factors of Party System Europeanization: a Comparison of Croatia, Serbia and Montenegro*, „Politics in Central Europe” 2007, t. 3, nr 1–2, s. 26, 30–31.

SPECYFIKA PROCESU EUROPEIZACJI PARTII W PAŃSTWACH POSTKOMUNISTYCZNYCH

Jak słusznie podkreśla Ladrech, już samo znalezienie odpowiednich narzędzi do tego typu analiz wciąż stanowi poważne wyzwanie. W badaniach wpływu europeizacji na krajowe systemy polityczne (tj. przyczyn wprowadzania zmian przez krajowych aktorów) wskazywane są dwa mechanizmy zmiany wywodzące się z podejścia neoinstytucjonalnego w badaniach nad integracją – niedostosowanie (*misfit*) i uczenie się (*learning*). Bez wątplenia teorię neoinstytucjonalną można zastosować do partii, które przecież nie muszą być utożsamiane w duchu starego instytucjonalizmu z organizacjami politycznymi, ale zgodnie z neoinstytucjonalnym podejściem mogą być traktowane jako instytucje opierające się na zespole reguł, które nie tylko sterują zachowaniem tworzących je aktorów, ale też ograniczają je²⁸. Co zresztą, jak podkreśla B. Guy Peters, stanowi swoisty paradoks²⁹. Jednak w przypadku badań partii pierwszy ze wskazanych mechanizmów zmiany, charakterystyczny dla badań systemów politycznych – mechanizm *misfit* – wydaje się nieadekwatny. Zakłada on bowiem, że niedostosowanie krajowych instytucji do sektorowych polityk europejskich generuje presję na dokonanie zmiany w tym zakresie przez krajowych aktorów, mających świadomość, iż jej brak pociąga za sobą zastosowanie przymusu prawnego. W przypadku partii sytuacja jest trudniejsza. Z uwagi na brak bezpośredniego wpływu unijnych instytucji na ich funkcjonowanie, mechanizm ten właściwie nie ma zastosowania³⁰. Wyjąwszy jednak szczególny przypadek rzadkich bezpośrednich interwencji unijnych aktorów w krajową politykę (np. wybory na Słowacji w 1998 roku, w Chorwacji w 2003 roku czy w Serbii w 2007 i 2008 roku) oraz – przynajmniej częściowo – współpracy partii krajowych z partiami transnarodowymi (europartiami)³¹, o czym jeszcze będzie mowa. Wpływ Unii na krajo-

²⁸ B.G. Peters, *Institucionalna teorija u političkoj znanosti. Novi institucionalizam*, Zagreb 2007, s. 129, 167; W. Lowdnes, *Instytucjonalizm*, w: D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teorie i metody w naukach politycznych*, przeł. J. Tegnerowicz, Kraków 2006, s. 96–97.

²⁹ B.G. Peters, *Institucionalna...*, s. 159–160.

³⁰ R. Ladrech, *Understanding Causality...*, s. 178; *idem*, *Europeanization of National...*, s. 578.

³¹ M.A. Vachudova, *Europe Undivided: Democracy, Leverage and Integration after Communism*, Oxford University Press, Oxford 2005; D. Mikucka-Wójtowicz, *Europeizacja partii oraz systemów partyjnych Serbii i Chorwacji – między rzeczywistością a iluzjami*, „Politeja” 2015, nr 37.

we ugrupowania ma raczej charakter pośredni i polega na zmianach środowiska ich funkcjonowania. Zatem, bardziej adekwatny w badaniach jest drugi mechanizm – uczenia się, zakładający wzrowanie się na propagowanych przez unijnych aktorów dobrych praktykach. Przy czym podnoszono wątpliwość, czy możliwości jego oddziaływania nie ograniczają się wyłącznie do aktorów przychylnych europeizacji, w stosunku do których możemy założyć, iż dzięki temu, że uważają oni integrację z Unią czy transnarodową kooperację partii za istotną wartość, są zdolni do absorpcji „europejskich wzorców”. Wydaje się jednak, iż tę hipotezę falsyfikują badania prowadzone m.in. na irlandzkiej Partii Zielonych (*Green Party*) (początkowo bardzo niechętniej Unii), które pokazały, że zmiana podejścia partii do integracji europejskiej, ale też redefinicja pierwotnych celów ugrupowania nastąpiły w wyniku wspólnego oddziaływania dwóch czynników. Mianowicie, długotrwałego procesu uczenia się dzięki kontaktom z europejskimi Zielonymi i siostrzanymi formacjami z innych państw EU, występującego w połączeniu z wpływem czynników krajowych, przede wszystkim swoistą „wewnętrzną presją” spowodowaną m.in. wzrostem liczebności reprezentacji Zielonych w parlamencie, który pociągnął za sobą wzrost ich aspiracji do wejścia w rządowe ławy. Jednak przywódcy partii mieli świadomość, iż aby mogła ona być uznana za akceptowalnego partnera, musi przejść wewnętrzną transformację³².

Przywołana sytuacja w pełni oddaje złożoność procesu europeizacji partii. Bezsprzecznie postępujący proces integracji europejskiej – nawet rozumianej wąsko jako konieczność dostosowania się państw do wymogów integracji z Unią Europejską – zmienia środowisko funkcjonowania krajowych ugrupowań. Jednak wciąż rzadkie są próby analiz, dlaczego w ogóle partie ulegają zmianom pod wpływem tego procesu. Czy wpływ europeizacji można uznać za główną „przyczynę” czy raczej „impuls” zmiany? Tudzież dlaczego ich „odpowiedzi” na owe zewnętrzne (europejskie) bodźce znacząco się różnią nawet wśród ugrupowań należących do tych samych rodzin partyjnych. Wydaje się, iż ta kwestia jest niemożliwa do wyjaśnienia bez wzięcia pod uwagę dodatkowych czynników zewnętrznych i wewnętrznych, w drugim przypadku obejmującym zarówno czynniki systemowe, jak i wewnątrzpartyjne, co – zresztą zgodnie z przywoływanym już postulatem Ladrecha – uwzględnia proponowany przeze mnie model (zob. dalej rysunek 1).

³² N. Bolleyer, D. Panke, *The Irish Green Party: an Unhappy Marriage?*, „Irish Political Studies” 2009, t. 24, nr 4, s. 551, 554.

Zakładam w nim, że już samych zewnętrznych czynników europeizacji nie należy traktować jako jednorodnych. W zasadzie możemy mówić o trzytorowym procesie. Z jednej strony polega on na zmianie środowiska funkcjonowania partii, co jest wynikiem postępującego procesu integracji europejskiej (tzw. pośredni wymiar europeizacji)³³. Z drugiej, należy uwzględnić rzadkie, ale jednak występujące, bezpośrednie interwencje uijnych aktorów w partyjną politykę. Zaś z trzeciej, zewnętrzne impulsy do zmiany mogą być wynikiem współpracy krajowych ugrupowań politycznych z transnarodowymi federacjami partii politycznych (europartiami), grupami reprezentującymi je w Parlamencie Europejskim (PE), a w przypadku państw z szeroko rozumianej Europy Środkowo-Wschodniej (EŚW) także z siostrzanyimi ugrupowaniami z zachodniej części kontynentu (określanej przez Attilę Ágha mianem „zewnętrznej europeizacji”, zaś przez Danicę Fink-Hafner „europejskiej socjalizacji elit partii narodowych”) oraz związanymi z nimi fundacjami politycznymi³⁴. Według badaczy, aktorzy ci odgrywają istotną rolę zarówno w procesie demokratyzacji środkowo-europejskich państw, jak również w procesie dostosowania krajowych ugrupowań do europejskiego mainstreamu i ich integracji do polityki na poziomie unijnym. Co więcej, początkowo zakładano, iż z uwagi na „amorficzność ideologiczną” środkowoeuropejskich ugrupowań, europartie będą w stanie wywrzeć większy wpływ na ich „orientację polityczną” niż w przypadku partii zachodnioeuropejskich³⁵. Tym bardziej, iż członkostwo w europartiach było i wciąż jest traktowane jako istotny czynnik „zewnętrznej legitymizacji” krajowych ugrupowań z EŚW, zwiększający ich wiarygodność nie tylko w opinii wyborców, ale też innych zewnętrznych aktorów³⁶. Jednak tak się nie stało.

³³ E. Carter, K.R. Luther, T. Poguntke, *European Integration...*, s. 9.

³⁴ Zob. E. Kúlahci, *Introduction...*, s. 2; A. Agh, *Eastern Enlargement and the Future of the EU27: EU Foreign Policy in a Global World*, Budapest 2006, s.141; *idem*, *Report on Democracy, Liberty and Freedom in Central and Eastern Europe*, Budapest 2012, s. 7; D. Fink-Hafner, *Factors of Party...*, s. 40; *eadem*, *Europeanization and Party System Mechanics: Comparing Croatia, Serbia and Montenegro*, „Journal of Southern Europe and the Balkans” 2008, t. 10, nr 2, s. 176; D. Dakowska, *German Political Foundations. Transnational Party go-betweens in the EU Enlargement Process*, w: W. Kaiser, P. Starie (eds.), *Transnational European Union. Towards a Common Political Space*, London–New York, s. 156–159.

³⁵ Z. Enyedi, P.G. Lewis, *The Impact of the European Union on Party Politics in Central and Eastern Europe*, w: P.G. Lewis, Z. Mansfeldová (eds.), *The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, Basingstoke 2007, s. 236.

³⁶ G. Delsoldato, *Eastward Enlargement by the European Union and Transnational Parties*, „International Political Science Review” 2002, t. 23, nr 3, s. 284; T. Haughton, M. Rybář, *A Tool in the Toolbox: Assessing the Impact of EU Membership on Party Politics in Slovakia*, w: *Party Politics in Central and Eastern Europe...*, s. 128; B. von dem Berge, T. Poguntke, *The Influence of Europarties on Central and Eastern European Partner Parties: a Theoretical and Analytical Model*, „European Political Science Review” 2013, t. 5, nr 2, s. 322.

W przypadku integracji europejskiej, za podstawowy mechanizm zmian zachodzących w partiach, co już zresztą było wspomniane, uznaje się mające korzenie w logice stosowności „uczenie się”, unijne instytucje bowiem zwykle nie wywierają bezpośredniego nacisku na partie. Choć oczywiście nie należy traktować partyjnych aktorów jako całkowicie „bezwolnych”, bezkrytycznie „downloadujących” zewnętrzne zalecenia. Wychodząc z założenia, że głównym celem partii jest zdobycie władzy, trudno oczekiwać, że podejmą one działania, które, w ich opinii, mogą tę szansę osłabiać. W takiej sytuacji pojawia się raczej zagrożenie zastosowania strategii „powierzchnowego”/„potiomkinowskiego” dostosowania. Dodatkowo należy podkreślić, iż choć generalnie uznaje się, że ów wymiar ma bardziej pośredni charakter, to jednak zdarzają się wyjątki. Jako przykład można wskazać interwencje unijnych aktorów po wyborach parlamentarnych na Słowacji w 1998 roku, w Chorwacji w 2003, czy w Serbii w 2007 i 2008 roku, które miały wpływ na kształt powołanych wówczas koalicji rządowych. Przy czym warto podkreślić, iż choć takie interwencje są rzeczywiście sporadyczne, to jeśli już wystąpią, sprzyjają bardzo nagłym zmianom zarówno systemu partyjnego (mogą wpływać na zmianę jego formatu i mechanizmów), ale też swoistej redefinicji programowej ugrupowań, do których odnosiła się krytyka. Jak podkreśla Paul Lewis, w latach 90. XX wieku Słowacja była jedynym państwem aspirującym do członkostwa w Unii, w którym mechanizm warunkowości został wykorzystany do jawnej interwencji w partyjną politykę, co „skłoniło” partie opozycyjne do współpracy³⁷. Ta sytuacja zmieniła dotychczasowe wzorce rywalizacji i kooperacji partii, sprawiając, iż partie nieakceptowane przez Unię zaczęły być traktowane jako pozbawione potencjału koalicyjnego (*uncoalitionable*)³⁸. Później mechanizm ów został wykorzystany w państwach postjugosłowiańskich. Powtarzające się w kilku cyklach wyborczych unijne interwencje w Serbii, połączone z wewnątrzsystemową presją, dały dodatkowy impuls do rozłamu w Serbskiej Partii Radykalnej (*Srpska radikalna stranka*, SRS) oraz zmiany kursu Socjalistycznej Partii Serbii (*Socijalistička partija Srbije*, SPS). W przypadku rozłamu w SRS lider nowo powstałej Serbskiej Partii Postępowej (*Srpska napredna stranka*, SNS) Tomislav Nikolić stwierdził, iż utrzymywanie antyunijnej retoryki w sytuacji, gdy więk-

³⁷ P.G. Lewis, *The EU and Party Politics in Central and Eastern Europe: Questions and Issues*, w: P.G. Lewis, Z. Mansfeldová (eds.), *The European Union...*, s. 13.

³⁸ K. Henderson, *Slovak Political Parties and the EU: From Symbolic Politics to Policies*, w: P.G. Lewis, Z. Mansfeldová (eds.), *The European Union...*, s. 166.

szość obywateli popiera integrację, przesądziło o jego porażce w przeprowadzonych w 2008 roku wyborach prezydenckich, w których startował on jeszcze jako kandydat radykałów. Dodatkowo, powtarzające się w dwóch kolejnych cyklach wyborczych (2007, 2008) upomnienia (a nawet groźby) ze strony unijnych władz, że zaproszenie mającej blisko 30-procentowe poparcie SRS do rządu zagrozi integracji państwa z UE, skutkowały otoczeniem tej formacji kordonem sanitarnym. Sam Nikolić, komentując tę sytuację, stwierdził, iż mimo kilkunastoletniego zaangażowania w politykę i dobrych wyników wyborczych jego partia wciąż nie jest w stanie nikomu zapewnić pracy. A zatem, unijna presja była impulsem, lecz główną przyczyną rozłamu w SRS i powstania nowej, deklaracyjnie prounijnej formacji była chęć zdobycia władzy i rzucenie odium nieakceptowalnego koalicjanta³⁹. Podobne motywacje doprowadziły do zmiany kursu SPS (formacji, przynajmniej oficjalnie, do 2006 roku kierowanej przez Slobodana Miloševića). Tłumacząc przejście do prounijnego obozu, jeden z koalicjantów socjalistów stwierdził, iż „patriotyzmu nie należesz do traktora”⁴⁰.

Z kolei w przypadku współpracy z europartiami badacze podkreślają, że nie opiera się ona wyłącznie na pragmatycznych zasadach⁴¹. Zaś sam mechanizm zmian może przebiegać według dwóch wzorców, a zatem mającego swoje źródło w logice konsekwencji modelu przetargowego (*bargaining model*) oraz zakorzenionego w logice stosowności modelu socjalizacji. Przy czym istotne jest podkreślenie, że nie wykluczają się one wzajemnie, a raczej uzupełniają. Jak podkreślali Benjamin von dem Berge i Thomas Poguntke, „wschodnioeuropejskie rozszerzenie europartii powinno być rozumiane jako proces (głównie) asymetrycznej wymiany, któremu towarzyszy proces socjalizacji”⁴². Przy czym, choć w procesie wymiany dominującą pozycję zajmują europartie – mimo iż krajowe ugrupowania nie mogą być oczywiście traktowane jako całkowicie pasywne – jego przebieg jest uzależniony od stadium współpracy i może mieć zarówno jawny (*explicit*), jak i ukryty (*implicit*) charakter. W pierwszym przypadku obie strony bezpośrednio negocjują zasady wymiany, w drugim europartie raczej wysyłają sygnały, co powinno zostać zmienione⁴³.

³⁹ V. Goati, *Izbori u Srbiji i Crnoj Gori od 1990 do 2013 i u SRJ od 1992 do 2003*, Beograd 2013, s. 93; D. Mikucka-Wójtowicz, *Europeizacja partii oraz systemów...*, s. 170.

⁴⁰ D. Grujić, *Portret savremenika – Dragan Marković Palma, opet. Ja sam čovjek iz života*, „Vreme” 2011, nr 1075, s. 18.

⁴¹ Z. Enyedi, P.G. Lewis, *The Impact of the European...*, s. 237.

⁴² B. von dem Berge, T. Poguntke, *The Influence of...*, s. 328.

⁴³ *Ibidem*, s. 321.

Z kolei proces socjalizacji i zakładana w nim internacjonalizacja norm zwykle wymagają od aktorów więcej czasu. Ponadto, choć europartie stanowią dla krajowych ugrupowań wzorcowy model zachowania – swoisty elitarny klub, do którego aspirują, z czego zresztą wynika siła ich perswazji w stosunku do krajowych aktorów, to jak świetnie pokazuje przykład przytoczony przez Franka Schimmelfenniga dotyczący trudności we wprowadzaniu regulacji poprawiających ochronę praw mniejszości na Słowacji i Łotwie⁴⁴ – czy przywoływana już zmiana postaw wobec Unii, jaka zaszła w irlandzkiej Partii Zielonych, międzynarodowa socjalizacja nie oznacza automatycznego przyjmowania przez krajowych aktorów sugerowanych rozwiązań, lecz opiera się na ich „strategicznej kalkulacji”. Dodatkowe pytanie, jakie się w związku z tym pojawia w literaturze, brzmi: jak szeroki jest w rzeczywistości zakres socjalizacji? Zarówno przywoływany już Featherstone, jak i prekursorka badań procesu europeizacji partii w państwach postjugosłowiańskich słoweńska badaczka Danica Fink-Hafner uważają, że ogranicza się on do partyjnych elit⁴⁵. Jednak prowadzone przeze mnie badania właśnie na obszarze postjugosłowiańskim pokazują, że krąg objętych nim działaczy systematycznie wzrasta, zarówno dzięki intensywności kontaktów, jak też szerokiemu wahlarzowi działań socjalizacyjnych oferowanych formacjom krajowym przez transnarodowych aktorów (przy czym należy tu uwzględnić zarówno europartie, jak i zachodnioeuropejskie siostrzane formacje oraz związane z nimi fundacje). Do tego typu działań można zaliczyć m.in. organizację różnego rodzaju warsztatów czy szkoleń, ale też możliwość odbywania zagranicznych wizyt studyjnych, co wydaje się szczególnie istotne zwłaszcza w przypadku działaczy partyjnych młodzieżówek.

EUROPEIZACJA KRAJOWYCH PARTII I SYSTEMÓW PARTYJNYCH ORAZ JEJ DETERMINANTY

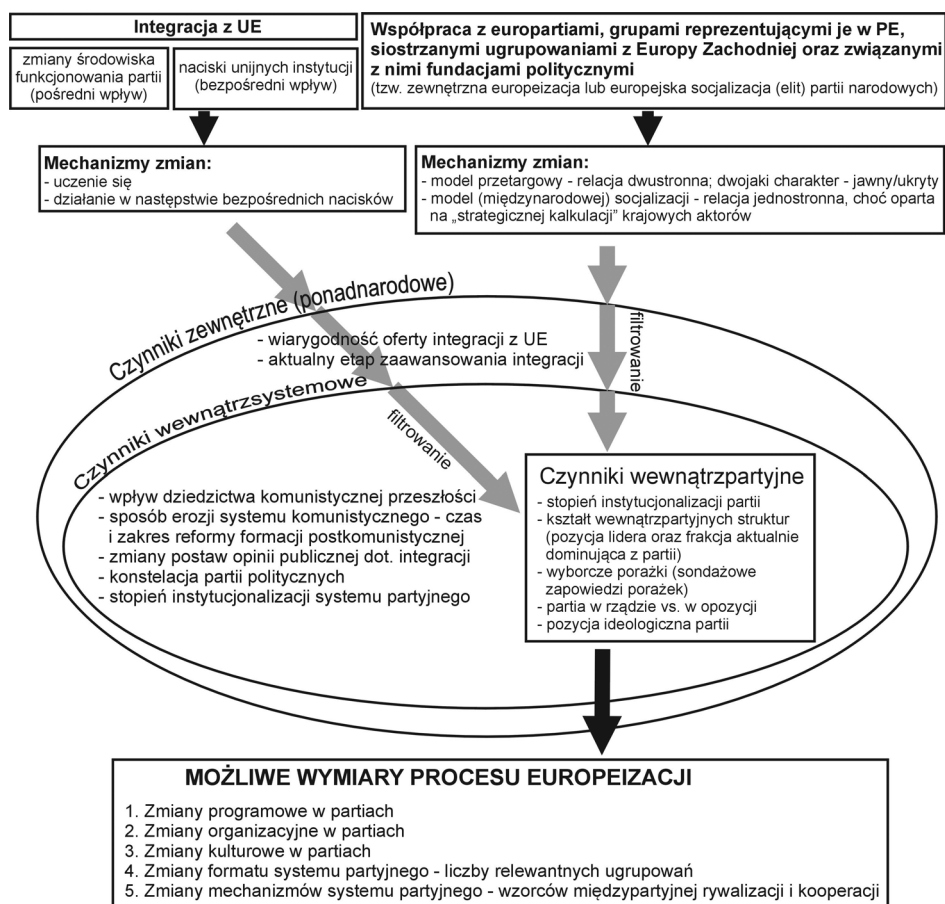
Analizując impulsy czy naciski ze strony zewnętrznych – unijnych aktorów, musimy pamiętać, że są one następnie modyfikowane (filtrowane) przez trzy grupy czynników: zewnętrzne, wewnątrzsystemowe

⁴⁴ F. Schimmelfennig, *Strategic Calculation and International Socialization: Membership Incentives, Party Constellations, and Sustained Compliance in Central and Eastern Europe*, „International Organizations” 2005, t. 59, s. 827–860.

⁴⁵ K. Featherstone, *Socialist Parties...*, s. 334; D. Fink-Hafner *Factors of Party...*, s. 40; *eadem*, *Europeanization and Party...*, s. 176.

mowe i wewnątrzpartyjne (rysunek 1), mające ostatecznie zasadniczy wpływ na intensywność i zakres europeizacji krajowych ugrupowań politycznych oraz systemów partyjnych.

RYSUNEK 1
Przebieg procesu europeizacji partii i systemów partyjnych
w państwach postkomunistycznych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie studiów literatury przedmiotu.

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE (PONADNARODOWE)

Pierwsza grupa czynników związana jest z przebiegiem integracji danego państwa z UE, przede wszystkim zaś z wiarygodnością oferty integracji z Unią oraz bieżącym etapem zaawansowania tego procesu. Jak pokazują badania prowadzone przez Agnieszkę Ciancia-

rę, analizującą wpływ europeizacji na ugrupowania z pozbawionych właściwie realnych szans na akcesję do Unii państw Partnerstwa Wschodniego (PW), w ich przypadku wpływ odgórnego europeizacji (*top down*) jest bardzo ograniczony⁴⁶. Z jednej strony słabe zachęty i niska wiarygodność oferty integracji wzmacniają aktorów jej przeciwnych, co podważa mechanizm warunkowości. Z drugiej zaś, racjonalnie działający aktorzy starają się wykorzystać proces socjalizacji do osiągnięcia własnych celów, chłodno kalkulując, czy koszty adaptacji – przyjęcia zewnętrznych norm – nie będą wyższe niż „nagrada”, którą mogą w zamian uzyskać⁴⁷. Także w innym opracowaniu, obejmującym większą liczbę kandydujących państw, Cianciara z zespołem, zwracają uwagę, iż ich rozczarowanie bardzo wolnym przebiegiem procesu akcesyjnego powoduje, że coraz wyraźniej widoczny jest w nich proces deuropeizacji⁴⁸. Przykładów dostarczają nie tylko wyniki badań ugrupowań z państw PW, ale też Turcji (prowadzone przez Jakuba Wódkę⁴⁹), czy mimo wszystko mającej bardziej realne szanse na integrację z Unią Macedonii. W przypadku ostatniego państwa stale odsuwająca się perspektywa członkostwa i fakt nierozpoczęcia procesu negocjacji, mimo uzyskania statusu kandydata do członkostwa w UE już w 2005 roku – co ma związek z ciągnącym się latami i wciąż nierozwiązanym konfliktem macedońsko-greckim dotyczącym nazwy państwa – skłoniła lidera prawicowej Wewnętrznej Macedońskiej Organizacji Rewolucyjnej–Partii Macedońskiej Jedności (VMRO-DPMNE) Nikołę Gruevskiego, niegdyś ulubieńca zachodnich elit, do „renacjonalizacji” krajowej polityki. A strategia ta, jak słusznie podkreślają Milada Anna Vachudova i Marko Žilović, służyła odwróceniu uwagi społeczeństwa od realnych problemów,

⁴⁶ Słabe zachęty i silni gracze weto podważają mechanizm warunkowości. Choć trzeba przy tym zaznaczyć, iż jego przydatność w badaniach zmian zachodzących w partiach i tak jest kwestionowana, o czym była mowa. Zaś mechanizm socjalizacji często w nieuprawniony sposób zakłada, że partie są wyłącznie pasywnymi biorcami norm, a nie aktorami starającymi się wykorzystać dostępne dzięki procesowi europeizacji zasoby do osiągnięcia ich własnych celów. A.K. Cianciara, *‘Europeanization’ as a Legitimation Strategy of Political Parties: The Case of Ukraine and Georgia*, „Southeast European and Black Sea Studies” 2016, t. 16, nr 3, s. 406–407.

⁴⁷ F. Schimmelfennig, *Strategic Calculation and...; Ladrech, Understanding Causality...*

⁴⁸ A.K. Cianciara i in., *Europeizacja partii politycznych i grup interesu w wybranych krajach Partnerstwa Wschodniego i kandydujących do Unii Europejskiej*, Warszawa 2015, s. 321.

⁴⁹ J. Wódka, *Institutional Aspects of the (De-)Europeanization of Turkish Political Parties. The Case of the Justice and Development Party (AKP) and the Republican People’s Party (CHP)*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies” 2017, t. 19, nr, 2, s. 4.

jak „szalejąca korupcja i fatalny system rządów”⁵⁰. Choć pewną nadzieję na przełamanie impasu daje odsunięcie od władzy po ponad dziesięciu latach VMRO-DPMNE i utworzenie w czerwcu 2017 roku rządu przez Socjaldemokratyczną Unię Macedoni (SDSM). Jednym z pierwszych działań nowego gabinetu Zorana Zaeva było powrócenie do rozmów z Grecją dotyczących możliwej zmiany nazwy państwa w celu odblokowania procesu integracji z UE.

Natomiast odnośnie do zaawansowania integracji z Unią badacze są właściwie zgodni, że z uwagi na fakt, iż rozszerzenie UE stanowi najbardziej efektywne narzędzie polityki międzynarodowej⁵¹, nie powinno dziwić, iż właśnie w czasie negocjacji akcesyjnych część krajowych ugrupowań, zwłaszcza o początkowo niechętnym nastawieniu do integracji, przechodzi diametralną zmianę postawy, zdawszy sobie sprawę, że to jedyna droga, aby „pozostać w politycznej grze”⁵². Jednak i w tym przypadku problem jest bardziej złożony. Na zmianę zachowań bowiem ma wpływ nie tylko zewnętrzny impuls, ale też kwestie wewnętrzny, takie jak stosunek opinii publicznej do integracji czy pozycja innych ugrupowań na krajowej scenie. Jeśli dojdzie bowiem do kumulacji wzrostu poparcia opinii publicznej dla integracji, a z drugiej strony dominującą pozycję w ramach funkcjonującej „konstelacji partii politycznych” zdołają partie o liberalnej proweniencji, krajowa polityka na trwałe zmieni swoją trajektorię z pronarodowej (nieoliberalnej) na proeuropejską (liberalną), na co zwraca uwagę Schimmelfennig ze swoimi współpracownikami. Koszty odrotu od raz obranego proliberalnego kursu są bowiem, w ich opinii, na tyle wysokie, że prowadzą do zmiany postaw aktorów dotychczas niechętnych integracji⁵³. Rzeczywiście tego typu kumulacja czynników odegrała istotną rolę w przypadku co najmniej trzech formacji postjugosłowiańskich: Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej (HDZ) oraz Serbskiej Partii Postępowej (SNS) i Socjalistycznej Partii Serbii (SPS), o czym była mowa.

Po drugie, należy podkreślić, iż aktorom transnarodowym łatwiej jest zdyscyplinować niesubordynowanych członków, póki ich człon-

⁵⁰ M.A. Vachudova, M. Žilović, *Party Positions, State Capture and EU Enlargement in the Western Balkans*, Paper prepared for the Annual Meeting of American Political Science Association, San Francisco, September 2015.

⁵¹ M.A. Vachudova, *EU Leverage...*, s. 122.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ F. Schimmelfennig, S. Engert, H. Knobl, *International Socialization in Europe. European Organizations, Political Conditionality and Democratic Change*, Basingstoke–New York 2006, s. 10, 257; M.A. Vachudova, *Europe Undivided...*, s. 181.

kostwo nie ma jeszcze pełnego charakteru, a zatem w zależności od europartii, przed podpisaniem przez dane państwo aktu akcesji bądź uzyskaniem pełnego członkostwa w UE⁵⁴. W późniejszym okresie zawieszenie czy wykluczenie „niesubordynowanych” partii jest stosowane niezwykle rzadko. Wśród formacji środkowoeuropejskich taka forma restrykcji dotknęła jedynie słowacki SMER (*Sociálna demokracia*), który w 2006 roku został zawieszony za utworzenie koalicji z nacjonalistami ze Słowackiej Partii Narodowej Jána Sloty (*Slovenská národná strana*, SNS)⁵⁵. W przypadku Demokratycznej Partii Serbii (*Demokratska stranka Srbije*, DSS) Europejska Partia Ludowa (EPP) kilkakrotnie upominała ją za głoszenie haseł niekompatybilnych z ideałami EPP. Jednak, przynajmniej oficjalnie, DSS sama zdecydowała o przerwaniu współpracy z europejskimi ludowcami. Dzieje się tak dlatego, iż wykluczenie z europartii pełnoprawnego członka osłabia nie tylko formację krajową, ale też świadczy o słabości danego aktora transnarodowego. Stąd nie dziwi, iż w przypadku Fideszu (*Magyar Polgári Szövetség*) kończyło się na upomnieniach czy wyrażaniu dezaprobaty dla działań podejmowanych przez premiera Viktora Orbána wyrażanych przez polityków EPP⁵⁶.

CZYNNIKI WEWNĄTRZSYSTEMOWE

Drugą ważną grupę czynników stanowią z kolei czynniki wewnętrzne, i to zarówno w rozumieniu systemowych, jak i wewnątrzpartyjnych. Do pierwszej z grup można zaliczyć m.in. wpływ dziedzictwa komunistycznej przeszłości, w tym charakterystyczną dla niego i dysfunkcjonalną dla budowy demokratycznych instytucji „mentalność socjalistyczną” przejawiającą się w m.in. w utrzymywaniu podwójnych standardów, a więc dysonansu między deklaracjami a podejmowanymi działaniami⁵⁷. Dobrym przykładem tego typu zachowań była deklaratywna i nagła zmiana postaw wobec integracji chorwackiej HDZ w 2001 roku po przyjęciu przywództwa w partii przez Ivo Sanadera oraz grupy rozłamowców w Serbskiej Partii Ra-

⁵⁴ B. Kosowska-Gaśtoł, *Europejskie partie polityczne jako organizacje wielopoziomowe. Rozwój, struktury, funkcje*, Kraków 2014, s. 160.

⁵⁵ Zob. P.G. Lewis, *Political Parties*, w: S. White, P.G. Lewis, J. Batt (eds.), *Developments in Central and East European Politics* 5, Durham 2013, s. 199.

⁵⁶ T. Haughton, Money, *Margins and the Motors Politics: The EU and the Development of Party Politics in Central and Eastern Europe*, „Journal of Common Market Studies” 2014, t. 52, nr 1, s. 83.

⁵⁷ P. Sztompka, *Socjologia zmian społecznych*, Kraków 2010, s. 228, 230.

dykalnej skupionych wokół Tomislava Nikolicia i założonej przez niego Serbskiej Partii Postępowej (SNS). Choć obie formacje na poziomie deklaracji zaczęły we wskazanym okresie popierać ideę integracji ich państw z Unią, jednak wstrzymały się od głosowania nad przyjęciem Porozumień o stabilizacji i stowarzyszeniu (SAA), mających przecież zasadnicze znaczenie dla zapoczątkowania i zinstytucjonalizowania tego procesu.

Do tej grupy czynników zaliczyć można także sposób erozji systemu komunistycznego oraz powiązany z nim czas i zakres reformy formacji postkomunistycznej, co według Vachudovej ma istotny wpływ na późniejszy kształt rywalizacji partyjnej⁵⁸. Według niej, szybkie przekształcenie partii komunistycznej w socjaldemokratyczną, zorientowaną na przeprowadzenie kompleksowych prorynkowych reform i postulującej członkostwo w UE, umożliwi osiągnięcie szybkiego i trwałego ogólnopartyjnego konsensusu w odniesieniu do kierunku reform ekonomicznych i politycznych⁵⁹. A zatem, w takich państwach proces europeizacji powinien się zarówno zacząć wcześniej, jak i przebiegać bez większych zakłóceń.

Nadto wśród tej grupy czynników należy uwzględnić zmiany preferencji opinii publicznej dotyczące integracji oraz kształt funkcjonującej w danym państwie konstelacji partii politycznych, jak również stopień instytucjonalizacji systemu partyjnego. Według Schimmelfenniga to właśnie (ideologiczna) konstelacja partii politycznych – *nota bene* wiążąca się z czasem i zakresem przekształceń formacji postkomunistycznej, o którym pisze Vachudova – ma zasadniczy wpływ na odpowiedź partii na impulsy do europeizacji płynące ze strony zewnętrznych aktorów. Przy czym wyróżnia on trzy możliwe sytuacje: dominację na partyjnej scenie ugrupowań liberalnych postulujących liberalne reformy gospodarcze i integrację z zachodnimi organizacjami (gdzie koszty przystosowania do unijnych wymogów są niskie w odniesieniu do możliwych do osiągnięcia korzyści oraz nie zmieniają się po nowych wyborach), dominację ugrupowań antyliberalnych głoszących nacjonalistyczne postulaty (gdzie koszty adaptacji są wysokie) oraz konstelację mieszaną, gdzie u władzy zmieniają się siły pro- i antyliberalne, a zatem koszty ewentualnej adaptacji zależą od ugrupowań wówczas sprawujących władzę i mogą się zmienić w wyniku nowych wyborów⁶⁰.

⁵⁸ M.A. Vachudova, *Tempered by the EU...*

⁵⁹ *Ibidem*, s. 868.

⁶⁰ F. Schimmelfennig, *Strategic Calculation...*, s. 835–836.

Z kolei stopień instytucjonalizacji systemu partyjnego wpływa na stabilność sceny politycznej. Jak podkreśla Klaus von Beyme, w zinstytucjonalizowanym systemie partyjnym zachowania uczestniczących w nim aktorów są trwałe i zrutyinizowane (przewidywalne), zaś same partie zakorzenione w strukturze społecznej⁶¹. W przypadku systemów partyjnych większości interesujących nas geograficznie państw, stopień ich instytucjonalizacji jest niższy niż w Europie Zachodniej, czego wyznacznikami są – odwołując się do wskaźników wyszczególnionych przez Andrzeja Antoszewskiego – m.in. wciąż dość wysoka chwiejność wyborcza, wysoki, a nawet wzrastający zamiast malejącego z upływem czasu, poziom frakcjonalizacji (rozproszenia systemu partyjnego), tudzież przypadki kwestionowania legitymacji konkurentów czy izolacji ugrupowań uzyskujących znaczące poparcie wyborców⁶². A zatem, przynajmniej teoretycznie, w takich systemach istnieje większe prawdopodobieństwo, że spór o integrację czy związane z tym procesem korzyści lub straty wpłynie na powstanie nowych ugrupowań (przychylnych bądź nieprzychylnych integracji) lub przyczyni się do rozłamów w istniejących partiach. Ponadto, że te nowe formacje będą w stanie zdobyć znaczący odsetek głosów wyborców, co z kolei przełoży się na ich potencjał koalicyjny lub potencjał szantażu. Jak również, iż proces europeizacji wpłynie na dotychczasowe wzorce rywalizacji i kooperacji partii.

Kolejny czynnik, który należy uwzględnić, to zmiany postaw opinii publicznej. Choć warto wspomnieć, iż przez lata były one deprecjonowane. Za punkt zwrotny w uwzględnieniu roli odgrywanej przez zmiany preferencji opinii publicznej można uznać wejście w życie traktatu z Maastricht w 1993 roku. W opinii badaczy, z jednej strony „zeuropeizował” on wiele polityk sektorowych dotychczas uchodzących za domeną państw narodowych, z drugiej zaś „udomowił” polityki europejskie, znacząco podkopując dominujący do tej pory wśród elit, ale też obywateli „permissywny konsensus”⁶³. Ponadto wśród ba-

⁶¹ K. von Beyme, *Transformacija političkih stranaka. Od narodnih do profesionaliziranih biračkih stranaka*, Zagreb 2002, s. 82.

⁶² A. Antoszewski, *Ewolucja polskiego systemu partyjnego*, w: idem (red.), *Demokratyzacja w III RP*, Wrocław 2002, s. 140–141.

⁶³ N. Conti, *Domestic Parties and European Integration: the Problem of Party Attitudes to the EU, and the Europeanisation of Parties*, „European Political Science” 2007, t. 6, nr 2, s. 192. Dodatkowo, jak podkreśla Clifford Carrubba, impulsem do utrzymywania się we wcześniejszym okresie permissywnego konsensusu było przeświadczenie, iż tzw. polityki europejskie mają przede wszystkim techniczny wymiar i minimalny bezpośredni wpływ na życie przeciętnego obywatela. C. Carrubba, *The Electoral Connection in European Union Politics*, „The Journal of Politics” 2001, t. 63, nr 1, s. 142.

daczy wstępnej fazy integracji europejskiej dominowało przekonanie, że projekt europejski jest kierowany przez elity, które wychodzą z założenia, iż jest on na tyle odległy od życia „zwykłych” i źle poinformowanych ludzi, iż nie budzi ich zainteresowania⁶⁴. Dlatego też partie nie uznawały – poza pewnymi znaczącymi wyjątkami, jak np. Dania czy Wielka Brytania, gdzie od początku wywoływał on większe emocje i różnice zdań zarówno wśród elit, jak i obywateli – za istotne poruszanie go w kampaniach wyborczych. Jak obrazowo stwierdziła Catherine de Vries – nawiązując do motywu psa z opowieści o Sherlocku Holmesie, który zdumiał detektywa tym, że choć był obecny w czasie włamania, jednak nie oczekiwał na złodzieja (później wykorzystanego przez Agnes Batory)⁶⁵ – „Tak długo, jak opinia publiczna nie dba o Europę, Europa nie będzie się liczyć w krajowych wyborach”⁶⁶. Choć jednocześnie wzrost znaczenia kwestii europejskich powodowany pogłębianiem się integracji budzi prawdopodobieństwo, że tematy te trafią na agendę za sprawą ugrupowań tracących na rywalizacji odbywającej się w ramach utrwalonych podziałów socjopolitycznych (głównie podziału na lewicę i prawicę)⁶⁷. Można więc powiedzieć, że głos – czy też wiatr w żagle – problematyce europeizacji w dyskursie krajowych formacji dają różnice zdań między elitami a wyborcami dotyczące integracji europejskiej⁶⁸. Postępujące zmiany zostały zauważone w tekście opublikowanym na początku nowego tysiąclecia przez Ceesa van der Eijka i Marka N. Franklina. Choć, co ciekawe, autorzy ci jeszcze w połowie lat 90. uważali, iż kwestie europejskie nie ogrywiają istotnej roli w wyborczej agendzie, a poglądy partii i popierających je wyborców są blisko związane⁶⁹. Jednak na początku nowego tysiąclecia zauważyli istnienie „niezagospodarowanego” potencjału do wystąpienia konfliktu na osi pro- i antyeuropejskiej i metaforycznie porównali ówczesne nastroje społeczne do „śpiącego olbrzyma sceptycyzmu”, co budziło obawy, że drzemią-

⁶⁴ *Ibidem*, s. 141.

⁶⁵ A. Batory, *The Dog that...*

⁶⁶ Zob. C. de Vries, *Sleeping Giant: Fact or Fairytale? How European Integration Affects National Elections*, „European Union Politics” 2007, t. 8, nr 3, s. 379.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ C. de Vries, E.R. Tillman, *European Union Issue Voting in East and West Europe: The Role of Political Context*, „Comparative European Politics” 2011, t. 9, nr 1, s. 4.

⁶⁹ Poglądy C. van der Eijka i M.N. Franklina analizowali np. E.R. Tillman oraz H. Kriesi. Zob. E.R. Tillman, *The European Union at the Ballot Box? European Integration and Voting Behavior in the New Member States*, „Comparative Political Studies” 2004, t. 37, nr 5, s. 593; H. Kriesi, *The Role of European Integration in National Election Campaigns*, „European Union Politics” 2007, t. 8, nr 1, s. 84.

cy u obywateli sceptycyzm wobec integracji, może zostać zbudzony i wykorzystany, a zatem upolityczniony przez „politycznych przedsiębiorców”⁷⁰. Według części badaczy, oznaką jego obudzenia są wyniki referendum w sprawie przyjęcia traktatu lizbońskiego. Zaś w ostatnim okresie w tym kontekście wypada wspomnieć wynik referendum dotyczącego dalszego członkostwa Wielkiej Brytanii w UE czy wzrost popularności eurosceptycznych, głównie prawicowych, ugrupowań po obu stronach europejskiego kontynentu, co świadczy o narastających tendencjach deeuropizacyjnych.

Jednak opinie w kwestii tego, jak duży wpływ na zmianę stanowisk partii w kwestii integracji ma opinia publiczna wciąż są głęboko podzielone. Clifford J. Carruba twierdzi na przykład, że gdy wśród elektoratu istnieje silniejsze poparcie dla integracji również partie polityczne zaczynają prezentować bardziej przychylnie jej stanowisko i odwrotnie⁷¹. Przy czym, według badacza, wydaje się, że politycy są również zdolni antycypować nastroje społeczne i preferencje wyborców, nawet gdy nie są one otwarcie wyrażone⁷². Na przeciwległym biegunie sytuuje się z kolei np. Thomas M. Meyer, który podnosi, iż nie znalazł żadnych dowodów potwierdzających, iż zmiany poglądów opinii publicznej przekładają się na zmiany pozycji ideologicznych zajmowanych przez partie. Choć warto dodać, iż w swoich badaniach nie analizował on w szczególny sposób zmian pozycji zajmowanych przez partie w kwestiach europejskich⁷³. Wydaje się jednak, iż partie nie mogą całkowicie ignorować poglądów obywateli, choć ich odpowiedź na dominujące nastroje społeczne uzależniona jest od wielu dodatkowych czynników, takich jak chociażby wewnętrzna spójność partii w kwestiach integracji czy jej pozycja na politycznej scenie (partia rządząca *versus* partia opozycyjna). Dopiero odpowiednia kombinacja tych czynników może prowadzić do gwałtownej zmiany, a nawet zwrotu w polityce europejskiej danego ugrupowania, czego

⁷⁰ C. van der Eijk, M.N. Franklin, *Potential for Contestation on European Matters at National Elections in Europe*, w: G. Marks, M.R. Steenbergen (eds.), *European Integration and Political Conflict*, Cambridge 2004, s. 47.

⁷¹ Jednak prowadzone później badania przez Jamesa Adamsa i jego współpracowników pokazały, iż sytuacja wydaje się bardziej złożona. Według ich ustaleń, partie lewicowe (przy czym z uwagi na różnice w pozycjonowaniu ugrupowań ze wschodniej i zachodniej części kontynentu, należy nadmienić, iż badali oni wyłącznie formacje zachodnioeuropejskie) są mniej podatne na zmiany opinii publicznej w krótkiej perspektywie, a zatem mniej elastyczne, gdy idzie o zmiany ideologiczne. J. Adams, A.B. Haupt, H. Stoll, *What Moves Parties?* „Comparative Political Studies” 2009, t. 42, nr 5, s. 630.

⁷² C. Carrubba, *The Electoral Connection...*, s. 156.

⁷³ T.M. Meyer, *Constraints on Party...*, s. 165.

przykładami były wspomniane zmiany stosunku do integracji chorwackiej HDZ czy serbskiej SNS.

CZYNNIKI WEWNĄTRZPARTYJNE

W węższym ujęciu nie należy z kolei bagatelizować czynników „wewnątrzpartyjnych”, wśród których istotną rolę wydaje się odgrywać stopień ich instytucjonalizacji⁷⁴, bowiem jak podkreślał Angelo Panebianco, wśród partii słabo zinstytucjonalizowanych występuje większa tendencja do pasywnej adaptacji⁷⁵. Ponadto do tej grupy czynników należy zaliczyć kształt wewnątrzpartyjnych struktur, w tym pozycję zajmowaną w nich przez lidera oraz frakcję dominującą w partii. Ta ostatnia jest istotna z uwagi na fakt, iż partie nie są jednorodnym bytem. Istnienie frakcyjności „jest faktem w większości partii politycznych”⁷⁶, zaś wewnątrzpartyjny spór między tzw. partyjnymi reformatorami oraz „twardogłowymi” (zachowawczym skrzydłem ugrupowania, broniącym dotychczasowego *status quo*) może również dotyczyć percepcji przez te dwie grupy korzyści i strat związanych z integracją. Istotną rolę w wewnątrzpartyjnej dynamice odgrywają także wyborcze porażki. Liczne badania potwierdzają prawdziwość konstatacji zespołu kierowanego przez Kennetha Jandę, który widział je wręcz jako „matkę partyjnej zmiany”⁷⁷. Jednak, na co zwracał uwagę Tim Bale, badający transformację angielskiej Partii Konserwatywnej, równie ważną rolę motywującą partie do zmiany mogą odgrywać już same wyniki przedwyborczych sondaży ostrzegających przed porażką⁷⁸.

Nie bez znaczenia jest też fakt, czy partia współtworzy rząd czy też jest w opozycji. Z dotychczasowych analiz wynikało, iż eurosceptycyzm opłaca się przede wszystkim partiom niszowym i opozycyjnym,

⁷⁴ Instytucjonalizację partii definiuje się jako ich „zdolność do przeżycia kryzysu organizacyjnego oraz systematycznego uczestnictwa w wyborach oraz spełniania innych funkcji przypisywanych partiom politycznym”. Zob. A. Antoszewski, *Polska scena polityczna – system czy chaos?* Bydgoszcz 2002, s. 22. Nadto istotną rolę odgrywa poziom ich depersonalizacji, rozumiany jako umiejętność kreowania swojej tożsamości w świadomości opinii publicznej jako niezależnej/odrębnej od jej lidera. R. Herbut, *Partie polityczne*, w: A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, Wrocław 1997, s. 79.

⁷⁵ A. Panebianco, *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge 1988, s. 204.

⁷⁶ R. Harmel, U. Heo, A. Tan, K. Janda, *Performance, Leadership, Factions and Party Change: An Empirical Analysis*, „West European Politics” 1995, nr 18, s. 7.

⁷⁷ K. Janda, R. Harmel, H. Edens, P. Goff, *Changes in Party Identity. Evidence from Party Manifestos*, „Party Politics” 1995, t. 1, nr 2, s. 173–174.

⁷⁸ T. Bale, *The Conservatives...*, s. 314.

zaś wejście do rządu zwykle prowadzi do złagodzenia stanowiska⁷⁹. Jednak w ostatnich latach coraz częściej zdarza się, że także po dojściu do władzy partie nie tylko nie łagodzą swego stanowiska w kwestiach europejskich, ale kwestionują podstawowe wartości demokracji liberalnej, czym prowokują konflikty z unijnymi instytucjami. Jako przykład można przywołać choćby próby naruszenia czy wręcz zniesienia niezależnego sądownictwa podejmowane przez rządy Viktora Orbána na Węgrzech czy Prawa i Sprawiedliwości w Polsce. Jak podkreśla (i słusznie przestrzega) Attila Ágh, działania te świadczą nie tylko o „poważnych naruszeniach europejskich zasad” (swego rodzaju deuropeizacji), lecz także o jeszcze bardziej niebezpiecznym zjawisku, a mianowicie „regresie demokracji” – dedemokratyzacji⁸⁰. Jednak problem ten i wpływ obu procesów na funkcjonowanie partii politycznych jest na tyle ważny i złożony, że wypada go podjąć w odrębnych rozważaniach.

Pisząc o czynnikach wpływających na stanowisko partii wobec integracji, warto też podkreślić, iż partie często w ogóle unikają odniesień do kwestii europejskich z uwagi na wewnętrzpartyjne podziały, i to nie tylko w wyborach krajowych, ale też podczas rywalizacji o mandaty w Parlamencie Europejskim. Z jednej strony wynika to z obawy, że jasna artykulacja ich stanowiska może doprowadzić do utraty części „stałego” elektoratu. Zaś z drugiej, iż może skutkować silną frakcjonalizacją czy wręcz partyjnymi rozłamami⁸¹. Ostatnim znaczącym elementem jest pozycja ideologiczna partii wyznaczana przez ramy podziałów socjopolitycznych. Jednak kwestii tej warto poświęcić oddzielne refleksje.

ŚRODKOWOEUROPEJSKA ODMIENNOŚĆ SPORU O „EU-ROPE”

Przy porównaniach wpływu europeizacji na partie ze wschodniej i zachodniej części europejskiego kontynentu, wypada zwrócić uwagę

⁷⁹ P. Taggart, A. Szczerbiak, *Contemporary Euroscepticism in the Party Systems of the European Union Candidate States of Central and Eastern Europe*, „European Journal of Political Research” 2004, t. 43, nr 1; Z. Enyedi, P.G. Lewis, *The Impact of the European...*, s. 240.

⁸⁰ Zob. A. Ágh, *De-Europeanization and De-Democratization Trends in ECE: from the Potemkin Democracy to the Elected Autocracy in Hungary*, „Journal of Comparative Politics” 2015, t. 8, nr 2, s. 6–8; *idem*, *The Deconsolidation of Democracy in East-Central Europe: The New World Order and the EU’s Geopolitical Crisis*, „Politics in Central Europe” 2016, t. 12, nr 3, s. 19.

⁸¹ C. de Vries, E. Edwards, *Taking Europe to Its Extremes. Extremist Parties and Public Euroscepticism*, „Party Politics” 2009, t. 15, nr 1; S. Adam, M. Maier, *National Parties as Politicizers of EU Integration? Party Campaign Communication in the Run-up to the 2009 European Parliament Election*, „European Union Politics” 2011, t. 12, nr 3, s. 432.

na odmienne przebieganie w nich linii konfliktu związanego z integracją, co wynika z faktu, iż pozycjonowanie w tym zakresie formacji z EŚW obciążone jest dziedzictwem komunistycznej przeszłości. Dla państw tego regionu integracja z Unią już od wczesnych lat 90., czyli zapoczątkowania procesu transformacji, była traktowana jako ważny projekt modernizacyjny, wobec którego – zwłaszcza w tym początkowym okresie, kiedy członkostwo jawiło się bardzo odległą, o ile w ogóle możliwą, perspektywą – istniał silny konsensus między wyborcami a ugrupowaniami mainstreamowymi, obejmującymi poza pewnymi wyjątkami także przekształcone formacje postkomunistyczne. Słoweńscy politolodzy często przypominają, iż zreformowani komuniści z ówczesnego Związku Komunistów Słowenii – Partii Demokratycznej Zmiany (*Zvez komunistov Slovenije – Stranka demokratične prenove*, ZKS-SDP) szli do pierwszych wolnych, rywalizacyjnych wyborów wiosną 1990 roku z hasłem: „Europa teraz!”⁸².

Ów z pozoru może błahy fakt dobrze koresponduje z wynikami systematycznie prowadzonych badań przez Roberta Rohrschneidera i Stephena Whitefielda, które pokazały, że kwestie europejskie wcześniej doszły do głosu i miały większe znaczenie dla wyborców, ale też i partii z państw postkomunistycznych. Ponadto zwłaszcza w latach 90. obaj wspomniani aktorzy – tj. partie i społeczeństwo – zajmowali bardziej przychylnie stanowisko w sprawie integracji. Przyczyn takiego stanu rzeczy możemy upatrywać w fakcie ich „świeżości” na wyborczej agendzie⁸³, ale też traktowania jako części trójelementowego „modernizacyjnego pakietu” (nazywanego również ideologicznym bądź demokratycznym), obejmującego poza proeuropejskim nastawieniem także poparcie dla demokratycznej transformacji i prorynkowych reform gospodarczych. *De facto* więc formacje proeuropejskie są zarazem prorynkowe i prodemokratyczne. Zaś sam pakiet był traktowany w myśl zasady: *take it or leave it*⁸⁴. Co ciekawe, po-

⁸² A. Krašovec, D. Lajh, *Have Democratization Processes Been a Catalyst for the Europeanization of Party Politics in Slovenia*, „Journal of Southern Europe and the Balkans” 2008, t. 8, nr 2, s. 192.

⁸³ Zob. R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Representation in New Democracies: Party Stances on European Integration in Post-Communist Eastern Europe*, „The Journal of Politics” 2007, t. 69, nr 4, s. 1134; *idem*, *The Saliency of European Integration to Party Competition. Western and Eastern Europe Compared*, „East European Politics and Societies” 2015, t. 29, nr 1, s. 15.

⁸⁴ G. Marks, L. Hooghe, M. Nelson, E. Edwards, *Party Competition and European Integration in East and West: Different Structure, Same Causality*, „Comparative Political Studies” 2006, t. 39, nr 2, s. 168; R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Representation in New...*, s. 1136, 1143; *idem*, *The Saliency of European...*, s. 6.

stulaty takie głosiły nie tylko partie wyrosłe z antykomunistycznych ruchów, ale także wiele zreformowanych formacji o komunistycznym rodowodzie, by wspomnieć tylko: polski Sojusz Lewicy Demokratycznej, Węgierską Partię Socjalistyczną (*Magyar Szocialista Párt*, MSzP) czy Zjednoczoną Listę Słoweńskich Socjaldemokratów (*Združena lista socialnih demokratov*, ZSLD). Z kolei przeciwnicy „modernizacyjnego pakietu” domagali się powrotu do dawnego *status quo*⁸⁵. Tym samym doszło do ukonstytuowania się podziału na siły propagujące zmianę, a więc postępowców optujących za „kosmopolitycznym otwarciem” (*cosmopolitan opening*) zarówno w kwestiach gospodarczych (rozwój wolnorynkowej gospodarki), jak i politycznych (integracja z UE) oraz „twardogłowych”, zwolenników „narodowego zamknięcia” (*national closure*)⁸⁶.

Według licznego grona badaczy, m.in. Garry’ego Marksa⁸⁷, Hanspetera Kriesi⁸⁸, a przede wszystkim Joshui A. Tuckera „istnieją silne dowody, że stopień poparcia członkostwa w Unii Europejskiej wśród obywateli państw EŚW jest w dużej mierze zależny od efektów mającej miejsce w poprzedniej dekadzie transformacji gospodarczej. Generalnie twierdzili oni, iż ci, którzy na niej stracili, są jej nieprzychylni. Zaś ci, którzy zyskali, popierają integrację, „widząc członkostwo w UE jako kontynuację wolnorynkowych reform”⁸⁹. I choć pogląd ten wciąż dominuje w literaturze, jednak zyskuje on grono adwersarzy. Na przykład badania Rohrschneidera i Whitefielda dowodzą, iż poparcie dla UE nie jest instrumentalne, a więc podyktowane wyłącznie względami ekonomicznymi, ale raczej ma podłoże ideowe. W przekonaniu wspomnianych badaczy, to w jaki sposób wyborcy z EŚW oceniają integrację, zależy od wyznawanych przez nich wartości politycznych i ekonomicznych. Według nich w tej kwestii wyborcy z EŚW są mniej „racjonalni” niż dotychczas zakładano⁹⁰.

⁸⁵ G. Marks, L. Hooghe, M. Nelson, E. Edwards, *Party Competition...*, s. 168; C. de Vries, F.R. Tillman, *European Union...*, s. 5.

⁸⁶ A. Batory, *Hungarian Parties Identities and the Question of European Integration*, SEI Working Paper nr 49, Opposing Europe Research Network Working Paper nr 4, The Sussex European Institute, Brighton 2001, s. 5–6.

⁸⁷ G. Marks, L. Hooghe, M. Nelson, E. Edwards, *Party Competition...*, 167.

⁸⁸ H. Kriesi, *The Role of European...*, s. 85.

⁸⁹ J. Tucker, A. Pacek, A. Berinsky, *Transitional Winners and Losers: Attitudes toward EU Membership in Post-Communist Countries*, „American Journal of Political Science” 2002, t. 46, nr 3, s. 596.

⁹⁰ R. Rohrschneider, S. Whitefield, *Political Parties, Public Opinion and European Integration in Post-Communist Countries The State of the Art*, „European Union Politics” 2006, t. 7, nr 1, s. 147, 154.

Potraktowanie kwestii integracji jako części „ideologicznego pakietu” miało też dalekosiężne skutki. Przede wszystkim prowadziło do odmiennego niż w Europie Zachodniej wpisania się formacji środkowoeuropejskich w istniejące osie podziałów socjopolitycznych, a tym samym spowodowało wykształcenie się nieco odmiennych wymiarów rywalizacji. Przyjmuje się, że dominującym konfliktem w krajach starej Unii wciąż jest podział na lewicę i prawicę. Natomiast drugi wymiar konfliktu kształtuje się na linii: wartości tradycyjne (TAN – *traditional, authoritarian, nationalism*) versus wartości postmaterialne (GAL – *green, alternative, libertarian*)⁹¹. Przy czym kwestią sporną wśród badaczy pozostaje pytanie, czy podział na linii pro-versus antyeuropejski wpisuje się w ramy istniejących konfliktów, czy też tworzy jego trzeci wymiar⁹². Formacje z Europy Zachodniej, zajmujące lewicowe pozycje w kwestiach gospodarczych jednocześnie reprezentują wartości postmaterialne (czy tzw. nowe wartości) umownie opatrywane skrótem GAL. Natomiast prawicowe poglądy na gospodarkę łączą się z wartościami TAN. Taki podział generuje dwubiegunową opozycję wobec integracji, z jednej strony formacje lewicowe (Left-GAL) kontestują postępującą integrację gospodarczą, często naruszającą osiągnięcia państwa opiekuńczego. Z drugiej ugrupowania prawicowe (Right-TAN) kontestują będące następstwem integracji ograniczenie suwerenności państw narodowych oraz unijną politykę imigracyjną⁹³.

W EŚW osie kontestacji przebiegają jednak odmiennie. Fakt, iż stawiana jako wymóg integracji z UE konieczność spełnienia kryteriów kopenhaskich, w praktyce wręcz idealnie wpisujących się w ów „ideologiczny pakiet” (proeuropejskość, prodemokratyczność, prorynkowość) i będących antytezą zwrotu ku przeszłości, sprawił iż formacje prawicowe, odwrotnie niż w zachodniej części kontynentu, inkorporowały jednocześnie wartości GAL, zaś lewicowe TAN. Zresztą badacze często podnoszą, iż komunizm, w tej formie, w jakiej ist-

⁹¹ Tzw. nowe czy postmaterialne wartości związane są z szerszym zjawiskiem podziału na tzw. nową i starą politykę. Zob. K. Sobolewska-Myślik, *Partie i systemy partyjne na świecie*, Warszawa 2010, s. 83.

⁹² Por. L. Hooghe, G. Marks, C.J. Wilson, *Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration*, „Comparative Political Studies” 2002, t. 35, nr 8, s. 985; G. Marks, C.J. Wilson, L. Ray, *National Political Parties and European Integration*, „American Journal of Political Science” 2002, t. 46, nr 2, s. 592; V. Hloušek, *European Integration as a Party Cleavage? A Conceptual Debate*, http://cepsa.at/ablage/2011/paper_hloušek.pdf [dostęp: 1 lutego 2017].

⁹³ Zob. R. Ladrech, *Understanding Causality...*, s. 188, M.A. Vachudova, *Tempered by the EU...*; eadem, *EU Leverage...*

niał w Europie Wschodniej był zjawiskiem łączącym Left-TAN⁹⁴. Tym samym, z przywoływanym zwykle wyjątkiem czeskiej Obywatelskiej Partii Demokratycznej (*Občanská demokratická strana*, ODS) – niechętniej integracji, mimo klasyfikowania jako formacja Right-GAL – ugrupowania kontestujące integrację lokowały się wśród partii klasyfikowanych jako Left-TAN. Zaś ich elektorat wywodzi się, według badaczy, z tzw. przegranych transformacji, a więc „osób mieszkających na wsi, starszych, nieposługujących się językiem angielskim, gorzej niewydukowanych, bezrobotnych, pracowników fizycznych”⁹⁵.

WYMIARY EUROPEIZACJI PARTYJNEJ POLITYKI

Efekty procesu europeizacji partii i systemów partyjnych są widoczne co najmniej w pięciu wymiarach. W przypadku systemu partyjnego może on mieć wpływ na zmiany formatu i mechanizmów jego funkcjonowania. Choć jak wspominałam systemy partyjne wydają się bardziej odporne na oddziaływanie europeizacji. Natomiast w przypadku partii można zaobserwować zmiany w ich wewnętrznej organizacji, zmiany programowe oraz zmiany kulturowe⁹⁶. W przypadku formatu systemu partyjnego, rozumianego jako liczba relewantnych ugrupowań (tj. zdolnych do zdobycia parlamentarnych mandatów i dysponujących potencjałem koalicyjnym lub/i szantażu), proces europeizacji może wpływać na powstanie nowych formacji lub rozłamy w ugrupowaniach już istniejących, u podłoża których leży konflikt dotyczący zakresu korzyści lub strat związanych z inetegracją europejska. Natomiast w odniesieniu do mechanizmów systemu partyjnego, może on wpływać na zmianę dotychczasowych wzorców międzypartyjnej rywalizacji i kooperacji⁹⁷. Przejawem takiego wpływu byłaby sytuacja, gdy ważną oś w międzypartyjnej rywalizacji stanowiłby spór – i podział startujących w nich formacji – na ugrupowania

⁹⁴ Zob. H. Kitschelt, *The Formation of Party Systems in East Central Europe*, „Politics and Society” 1992, t. 20, nr 7, s. 17–18; M.A. Vachudova, *Tempered by the EU...*, s. 866.

⁹⁵ Zob. G. Marks, L. Hooghe, M. Nelson, E. Edwards, *Party Competition...*, s. 156–157, 161, 167–168. Przy czym badacze podkreślają, iż ich motywacje mogą się różnić. Część z nich chce po prostu ochrony tradycyjnych czy religijnych wartości w obronie przed „zsekularyzowanym kosmopolityzmem”, inni obrony narodu przed „natrętnym internacjonalizmem”, jeszcze inni szukają w nich ochrony przed „bezosobowymi siłami rynku”. Tym, co ich niewątpliwie łączy, jest „podejrzliwość wobec zmian”.

⁹⁶ O pomiarach zakresu europeizacji partii pisali Tim Haughton i Anna Pacześniak. Por. T. Haughton, *Driver, Conductor...*, s. 5; A. Pacześniak, *Europeizacja polskich...*, s. 87–87.

⁹⁷ G. Sartori, *A Typology of Party Systems*, w: P. Mair (ed.), *The West European Party System*, New York 1990, s. 319–321, 327.

pro- i antyeuropejskie. W odniesieniu do zmian wzorców rywalizacji badacze często podkreślają, iż europeizacja zawęży możliwości wyboru koalicyjnych partnerów, gdyż część krajowych partii jest otwarcie krytykowana przez unijnych polityków czy instytucje (przywoływane przykłady interwencji po wyborach na Słowacji w 1998 roku czy Serbii w 2007 i 2008 roku), przez co właściwie całkowicie (i często nieodwracalnie) tracą one potencjał koalicyjny. Z drugiej strony, według Marii Spirovej, współpraca z europartiami ma bezpośredni i znaczący wpływ na strategię wyborcze ich partii członkowskich, i to zarówno z państw, które już są w UE, jak i dopiero aspirujących do przyłączenia się do Wspólnoty⁹⁸.

W przypadku wpływu europeizacji na kwestie programowe przede wszystkim zwraca się uwagę na zachodzące pod jej wpływem złagodzenie (deradykalizację) oraz standaryzację programową partii, a tym samym ich ideologiczne upodobnienie do zachodnioeuropejskich formacji. Ponadto zauważalny jest też wzrost liczby referencji poświęconych Unii i integracji⁹⁹. Jednak, jak pokazują szczegółowe badania typu *case study*, na ogół mają one raczej ogólny, symboliczny charakter¹⁰⁰. Dodatkowo, zwłaszcza badając wpływ współpracy europartii na zmiany programowe w krajowych ugrupowaniach, trzeba wziąć pod uwagę zapożyczenia, które nie odnoszą się bezpośrednio do procesu integracji. Na przykład w odniesieniu do partii lewicowych można tu wspomnieć o pojawianiu się referencji odnoszących się do odnawialnych źródeł energii czy lepszego zabezpieczenia praw osób LGBT. Źródłem podobnych inspiracji programowych dla partii z EŚW może być także współpraca z siostrzanymi ugrupowaniami z zachodniej części kontynentu¹⁰¹.

W odniesieniu do zmian organizacyjnych badacze procesów europeizacji podkreślali, iż integracja państw z Unią w znaczący sposób zmienia środowisko funkcjonowania krajowych ugrupowań, czyniąc je bardziej złożonym, a przez to także skomplikowanym¹⁰². Spostrzeżenie to jest o tyle ważne, iż jak zauważył jeszcze w latach 80.

⁹⁸ M. Spirova, *Europarties and Party Development in EU-Candidate States: The Case of Bulgaria*, „Europe-Asia Studies” 2008, t. 60, nr 5, s. 796, 805.

⁹⁹ A. Batory, *The Dog that...*, s. 22.

¹⁰⁰ Zob. Z. Enyedi, P.G. Lewis, *The Impact of...*; U. Sedelmeier, *Europeanisation on New Member and Candidate States*, „Living Reviews in European Governance” 2011, t. 6, nr 1, s. 20.

¹⁰¹ D. Mikucka-Wójtowicz, *Resilient or Resistant? The Impact of Transnational Party Cooperation on Croatian Political Parties*, „East European Politics” 2016, t. 32, nr 2, s. 247.

¹⁰² E. Carter, K.R. Luther, T. Poguntke, *European Integration and...*, s. 9.

XX wieku Angelo Panebianco, im bardziej złożone jest środowisko, w którym partie funkcjonują, tym mniej jest dla nich przewidywalne. To z kolei „popycha je do wewnętrznej specjalizacji” przejawiającej się m.in. w tworzeniu nowych stanowisk wyspecjalizowanych w kontaktach z określonymi aktorami współtworzącymi nowe środowisko, z nadzieją, że taka taktyka umożliwi jego kontrolę¹⁰³. W interesującym nas przypadku można tu zaliczyć chociażby tworzenie stanowisk sekretarzy ds. kontaktów międzynarodowych czy specjalnych wewnątrzpartyjnych gremiów odpowiedzialnych za kształtowanie polityki zagranicznej, czy rządziej *stricte* europejskiej. Przy czym zwraca się uwagę, iż trwała współpraca partii z siostrzanymi formacjami z innych państw prowadzi do zjawiska „instytucjonalnego izomorfizmu”¹⁰⁴, a więc upodabniania się ich wewnątrzpartyjnych struktur. Dodatkowo badacze są dość głęboko podzieleni wobec kierunku zmian¹⁰⁵. Ci, którzy zwracają większą uwagę na powodowane integracją europejską zmiany środowiska funkcjonowania partii, twierdzą, że proces ten wzmacnia pozycję partyjnych przywódców, a tym samym prezydencjalizację partii. Przy czym Tapio Raunio słusznie podkreślał, iż choć takie oligarchistyczne tendencje w obrębie partii bynajmniej nie są zjawiskiem nowym – wszak tzw. żelazne prawo oligarchii zostało sformułowane przez Roberta Michelsa już na początku XX wieku – tym, co odróżnia wpływ UE, jest fakt, iż w tym przypadku centralizacja partii jest stymulowana przez czynnik zewnętrzny, a ściślej ponadnarodowy. Dzięki zaangażowaniu w prace unijnych instytucji, czołowi partyjni politycy (przede wszystkim z partii rządzącej) mają możliwość wpływania na decyzje podejmowane na poziomie unijnym¹⁰⁶. W opinii badaczy, ponieważ w polityce walka toczy się o władzę, jest w zasadzie niemożliwe, aby takie wzmocnienie ich pozycji nie miało wpływu na wewnętrzną dynamikę funkcjonowania partii¹⁰⁷. Przy czym proces ów nie omija oczywiście całkowicie polityków opozycji, jeśli tylko utrzymują kontakty z europartiami. Wówczas nawet w okresie negocjacji akcesyjnych, kiedy

¹⁰³ A. Panebianco, *Political...*, s. 205.

¹⁰⁴ R. Ladrech, *Understanding Causality...*, s. 186.

¹⁰⁵ D. Mikucka-Wójtowicz, *The Impact of Europeanization on Internal Party Organizational Dynamics in Selected Post-Yugoslav Countries*, „Journal of Balkan and Near Eastern Studies” [online], <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19448953.2017.1367588>, s. 4–6 [dostęp: 10 grudnia 2017].

¹⁰⁶ T. Raunio, *Why European Integration Increases Leadership Autonomy within Political Parties*, „Party Politics” 2002, t. 8, nr 4, s. 414.

¹⁰⁷ Zob. *ibidem*; T. Poguntke, *Party Government in the EU: On the Road to Presidentialization?*, EUI Working Paper SPS 2008, nr 10, s. 2, 8.

jeszcze nie mogą wpływać na decyzje podejmowane przez europartie, uzyskują dostęp do czołowych zachodnich polityków, co daje im możliwość nieformalnego politycznego lobbowania za przyjęciem ich państwa do UE¹⁰⁸. Z kolei badacze koncentrujący się na wpływie na krajowe ugrupowania transnarodowej współpracy partii politycznych, twierdzą, że europartie nie tylko odgrywają rolę promotorów demokracji, ale wspierają demokratyzację wewnątrzpartyjnych sposobów podejmowania decyzji. Czasem – jak Benjamin von dem Berge i Thomas Poguntke – uważają wręcz, że są one główną siłą napędową tego procesu. Według nich, zwłaszcza dwie najsilniejsze europartie, a zatem Europejska Partia Ludowa i Partia Europejskich Socjalistów (PES), sprawdzają w procesie przyjmowania nowych członków, czy spełniają oni minimalny poziom wewnątrzpartyjnej demokracji. Ponadto, także po wejściu w szeregi europartii, oczekują od nowych członków, że będą przejawiali tendencję do dalszej demokratyzacji procedur w tym zakresie, gdyż „niedemokratyczne partie członkowskie mogą podawać w wątpliwość legitymację samej europartii”¹⁰⁹.

Ostatni wymiar stanowią zmiany kulturowe zachodzące pod wpływem procesu europejskiej socjalizacji przeważnie rozumianego jako wpływ „mechanizmu europeizacji funkcjonującej wewnątrz PE”. Według Tomasza G. Grosse, mechanizm ów „oddziałuje na posłów, formując ich postawy wobec integracji europejskiej oraz przekazując zasady i normy kultury politycznej obowiązującej w PE”¹¹⁰. Grosse nazywa nawet eurodeputowanych mianem „agentów europeizacji”, choć jednocześnie przyznaje, że wyniki prowadzonych przez niego badań pokazały, że wpływ europosłów na krajową scenę polityczną był niewielki¹¹¹. Do podobnych wniosków doszła też Anna Pacześniak, według której w przypadku polskich ugrupowań o przenoszeniu „kulturowych wzorców z poziomu unijnego na krajowy” możemy mówić wyłącznie w „odniesieniu do konkretnych polityków socjalizowanych w instytucjach i środowisku transnarodowym, a nie całych organizacji partyjnych”¹¹². Z kolei Roger Scully twierdzi wręcz, iż nie znalazł dowodów, iż socjalizacja deputowanych w PE sprawia,

¹⁰⁸ G. Delsoldato, *Eastward Enlargement...*; M. Spirova *Europarties and...*; B. von dem Berge, T. Poguntke, *The Influence of...*

¹⁰⁹ P. Obert, B. von dem Berge, *Intra-Party Democracy in Post-Communist Europe: Explaining Change and Stability*, Paper prepared for the ECPR General Conference, 26–29 August 2015, Université de Montréal, Canada, s. 6.

¹¹⁰ T.G. Grosse, *W objęciach...*, s. 219.

¹¹¹ *Ibidem*, 220.

¹¹² A. Pacześniak, *Europeizacja polskich...*, s. 225.

iz stają się oni bardziej proeuropejscy niż ich koledzy z parlamentów krajowych¹¹³. Mimo to na podstawie badań prowadzonych przede mnie od listopada 2013 roku w państwach postjugosłowiańskich postawiłabym tezę, iż wraz ze wzrostem liczby osób zaangażowanych w obrębie krajowych ugrupowań w różne formy współpracy, czy to z partiami transnarodowymi, czy siostrzanymi formacjami z zachodniej części kontynentu, liczba osób, które można uznać za „agentów europeizacji”, w partiach krajowych systematycznie wzrasta.

PODSUMOWANIE

Zgodnie z konstatacją Panebianco, oczekiwano, iż słabsza instytucjonalizacja środkowoeuropejskich formacji zwiększa prawdopodobieństwo ich pasywnej adaptacji¹¹⁴. Dodatkowo, zwiększone oczekiwania badaczy odnośnie do wpływu europeizacji na ugrupowania z EŚW wynikały także z faktu, podkreślanego między innymi przez Ladrecha, iż „bezpośrednie i pośrednie zaangażowanie UE w państwach postkomunistycznych w okresie ich transformacji nie ma porównywalnego odpowiednika w Europie Zachodniej”¹¹⁵. Jednak odpowiedzi środkowoeuropejskich formacji raczej potwierdziły dawną konstatację Harmela i Jandy, iż partie są konserwatywnymi organizacjami, które próbują uniknąć zmian ze względu na ich ludzkie lub materialne koszty¹¹⁶. Generalnie ugrupowania z EŚW, a w jeszcze większym stopniu krajowe systemy partyjne, okazały się odporne na wpływ europeizacji. Choć nie należy oczywiście zapominać kilku istotnych wyjątków, jak wpływ europeizacji na zmiany formatu systemu partyjnego w Polsce i Bułgarii (do których zalicza się pojawienie się znaczących formacji eurosceptycznych) czy też jego mechanizmów na Słowacji i w Rumunii (powodujące zmianę dotychczasowych wzorców międzypartyjnej rywalizacji i kooperacji, u której podłoża leży konflikt krajowych partii wobec integracji europejskiej)¹¹⁷, a w przekonaniu autorki

¹¹³ R. Scully, *Becoming Europeans? Attitudes, Behaviour, and Socialization in the European Parliament*, Oxford–New York 2005, s.100–101, 134–136.

¹¹⁴ A. Panebianco, *Political...*, s. 204.

¹¹⁵ R. Ladrech, *Europeanization and the Variable Influence of the EU: National Parties and Party Systems in Western and Eastern Europe*, „Journal of Southern Europe and the Balkans” 2008, t. 10, nr 2, s. 139, 149.

¹¹⁶ R. Harmel, K. Janda, *An Integrated Theory...*, s. 278.

¹¹⁷ C. Chiva, *EU Enlargement and the Bulgarian and Romanian Party System*, Paper presented at the conference on The EU’s South-Eastern Enlargement: Romania and Bulgaria in Comparative Perspective, European Studies Research Institute of the University of Sal-

także obu wymiarów systemu partyjnego Serbii¹¹⁸. Przy czym często pojawiały zarzuty o powierzchownej czy potiomkinowskiej naturze tego procesu¹¹⁹. Mimo to przed kilkoma laty wielu naukowców przypuszczało, iż zmiany wywołane europeizacją mogą się jeszcze uwi-docznić i nasilić w przyszłości¹²⁰, zaś w ostatnim okresie pojawiają się z kolei głosy o regresie europeizacji, a wręcz postępującej deeupeizacji. Jednak określenie jej wpływu na partie i partyjną rywalizację jest tematem wymagającym odrębnego opracowania.

Zastanawiając się nad trudnościami w badaniu zmian zachodzących w partiach, Klaus von Beyme odwoływał się do słów Immanuela Kanta, iż „Kto przywołuje zbyt wiele przyczyn, nie ma przyczyny dostatecznej”¹²¹. Jednak zarzut ten zdaje się nie przystawać do skomplikowanej rzeczywistości politycznej i społecznej, w jakiej funkcjonują współczesne partie. Próba odpowiedzi na to wyzwanie jest zaprezentowany w artykule model przebiegu procesu europeizacji partii i systemów partyjnych w państwach postkomunistycznych, opracowany na podstawie literatury przedmiotu prezentującej aktualny stan badań w tym zakresie, opracowań dotyczących zmian partyjnej polityki

ford, 2007; B. Cholova *The Europeanization of the Bulgarian Party System*, w: A. Ágh, J. Kis-Varga (eds.), *New Perspectives for the EU Team Presidency. New Members, New Candidate and New Neighbours*, „Together for Europe” Research Centre, Budapest 2008; P. Lewis, *Introduction: Europeanising Party Politics? Central and Eastern Europe after EU Enlargement*, w: P.G. Lewis, R. Markowski (eds.), *Europeanising Party...*, s. 6; R. Markowski, J. Tucker, *Euro-scepticism and the Emergence of Political Parties in Poland*, „Party Politics” 2010, t. 16, nr 4; M.A. Vachudova, *Europe Undivided...*, s. 170; K. Zuba, *Through the Looking Glass: the Attitudes of Polish Political Parties towards the EU before and after Accession*, „Perspectives on European Politics and Society” t. 10, nr 3.

¹¹⁸ D. Mikucka-Wójtowicz, *Europeizacja partii...*, s. 182–183.

¹¹⁹ R. Ladrech, *(Shallow) Europeanisation and Party Instability in Post-Communist States: How Changing Constraints Undermine the Development of Stable Partisan Linkages*, w: P.G. Lewis, R. Markowski (eds.), *Europeanising Party Politics? Comparative Perspectives on Central and Eastern Europe*, Manchester–New York 2011; K. Mikulova, „Potemkin Europeanization” *Dynamics of Party Competition in Poland and Hungary in 1998–2004*, „East European Politics and Societies” 2013, t. 28, nr 1; A. Paczeński, *Europeizacja polskich...*, s. 229.

¹²⁰ Zob. m.in. Z. Enyedi, P. Lewis, *The Impact of the European...*, s. 263; Z. Vujović, O. Komar, *Impact of the Europeanization Process on the Transformation of the Party System of Montenegro*, „Journal of Southern Europe and the Balkans” 2008, t. 10, nr 2, s. 240; G. Pridham, *Political Parties and Their Consolidation in Post-Communist New Democracies: Indirect and Direct Impacts from EU Enlargement*, w: *Europeanising Party Politics...*, s. 48; R. Markowski, *Conclusion*, w: P.G. Lewis, R. Markowski (eds.), *Europeanising Party...*, s. 246; B. Kosowska-Gąstoł, *Europeizacja partii i systemów partyjnych w Europie Środkowo-Wschodniej – zarys problematyki*, w: A. Czwołek, M. Nowak-Paralusz, K. Gawron-Tabor (red.), *Partie i systemy partyjne Europy Środkowo-Wschodniej. Dwie dekady doświadczeń*, Toruń 2013, s. 34; A. Paczeński, *Europeizacja polskich partii politycznych – wprowadzenie metodologiczne*, „Przegląd Europejski” 2010, nr 1, s. 36–37.

¹²¹ K. von Beyme, *Transformacja političkih...*, s. 184.

oraz prowadzonych badań terenowych. Model ten zakłada, że proces europeizacji krajowych ugrupowań jest trzytorowy, a zewnętrzne impulsy płynące z przestrzeni europejskiej (ze strony unijnych instytucji) czy transnarodowej (europartii, siostrzanych formacji z Europy Zachodniej czy związanych z nimi fundacji politycznych) są następnie filtrowane przez trzy kategorie czynników o charakterze zewnętrznym (ponadnarodowym) oraz wewnętrznym (zarówno wewnątrzsystemowym, jak i wewnątrzpartyjnym). To właśnie ta część procesu ma zasadnicze znaczenie dla jego końcowych efektów.

Zatem odpowiadając na bodaj najważniejsze pytanie wysuwane przez badaczy europeizacji partii, czy powinno się w nich uwzględnić znaczenie wewnętrznych – krajowych czynników, wydaje się, iż jest to niezbędne, aby zrozumieć dynamikę zmian zachodzących w krajowych ugrupowaniach i systemach partyjnych. Zasadniczą rolę w odpowiedzi partii na wyzwania wynikające z integracji europejskiej odgrywa kalkulacja aktorów partyjnych, a przede wszystkim przywództwa partii¹²², podczas dokonywania której głównym punktem odniesienia wciąż pozostają dla nich krajowa scena polityczna i obecny układ sił w partii. Zatem, aktualne wydają się recepty Maira, obecnie konsekwentnie przypominane badaczom przez Ladrecha, iż w badaniach tego typu nie ma właściwie odpowiedniej alternatywy dla prowadzenia pogłębionych analiz studiów przypadku. Przy czym, oczywiście, takie podejście ma grono – choć wydaje się, że coraz mniej liczne – swoich adwersarzy, którzy jak Nicolò Conti podnoszą, iż przywiązywanie zbyt wielkiej wagi do specyficznych krajowych czynników utrudnia komparatywne analizy i powoduje nadmierną koncentrację na badaniach obejmujących pojedyncze partie bądź – w najlepszym przypadku – ugrupowania z jednego państwa¹²³. O ile druga konstatacja Contiego nie budzi zastrzeżeń, to recepty na przezwycięzenie dominacji badań typu *case study* trzeba szukać nie w eliminacji z analiz krajowych czynników, lecz w takim doborze grup badawczych czy państw do badań, który zapewni znajomość przez badaczy lokalnego kontekstu. Tylko tak można bowiem w rzetelny sposób wskazać czynniki wpływające na zmianę partyjnej polityki, także w kwestiach europejskich.

Z kolei zastanawiając się nad możliwym okresem wystąpienia zmian, a co się z tym wiąże racjonalnym zakresem czasowym prowa-

¹²² R. Ladrech, *Understanding Causality...*, s. 191.

¹²³ N. Conti, *Domestic Parties...*, s. 193.

dzenia tego typu analiz, należy pamiętać, iż proces europeizacji krajowych ugrupowań bynajmniej nie kończy się wraz z akcesją państwa do Unii Europejskiej. Jest to wyraźnie widoczne, gdy spojrzymy na zachodnioeuropejskie formacje, by przywołać tylko irlandzką Partię Zielonych czy ugrupowania brytyjskie Partię Pracy i Partię Konserwatywną¹²⁴. Duże znaczenie dla takiego stanu rzeczy ma fakt, iż jeśli za ważny mechanizm zmian uznamy, w duchu teorii neoinstytucjonalnej, mechanizm „uczenia się”, badacze muszą być przygotowani, że wynikająca z niego internalizacja norm czy „izomorfizm instytucjonalny” wymagają znacznie więcej czasu niż trwa proces negocjacji akcesyjnych.

¹²⁴ K. Featherstone, *The British Labour Party...*